

บทที่ 10
สรุป

สาระสังเขป

จากการที่ได้ศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่มาแต่ต้น ผู้ศึกษาได้รับความรู้ความเข้าใจจากการศึกษาดังกล่าวแล้วมาน้อยเพียงใด อันเป็นผลจากการอ่าน การหาประสบการณ์จากตำรา จากเหตุการณ์และจากสิ่งแวดล้อม ที่แต่ละท่านต่างได้รับมาตามความสามารถของตน โดยการสั่งสมให้เป็นประสบการณ์ จากการศึกษาดังกล่าวมาแล้วนั้น

การศึกษาเป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาคน เพื่อให้ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีประสบการณ์ โดยการผ่านประสบการณ์ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม การที่จะได้ชื่อว่ามีการศึกษาที่ดี จำเป็นต้องรู้จักการแก้ปัญหาที่มีประสบการณ์อยู่เสมอ โดยการนำประสบการณ์ที่ได้จากการศึกษามาใช้เป็นแนวทางการแก้ปัญหา อันเป็นการกระทำที่ได้ชื่อว่า เป็นผู้ประสบความสำเร็จอันเกิดจากการนำผลจากการศึกษามาใช้ประโยชน์ อย่างน้อยก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้ทำให้ชีวิตมีคุณภาพที่ดีขึ้น อันเป็นที่พึงปรารถนาของทุกคน

พฤติกรรมรวมหมู่ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่ง เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีได้เกิดจากการถ่ายทอดทางสายเลือดจากบรรพบุรุษหรือเป็นการกระทำอันเกิดจากสันดานของแต่ละคน แต่เป็นการกระทำที่เกิดจากสภาพแวดล้อมของสังคมเอง ส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นในสังคมที่มีความผสมผสานของอนุวัฒนธรรมหรือในสังคมที่มีความหลากหลายของคนกลุ่มน้อย

การศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่ เราอาจศึกษาได้จากสังคมเมืองหลวงหรือสังคมอุตสาหกรรมที่ถือว่าเป็นแหล่งรวมอนุวัฒนธรรมต่าง ๆ จากสังคมที่รวมของอนุวัฒนธรรมดังกล่าวแล้ว ก่อให้เกิดการรวมตัวขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ มีการแสดงออกทางพฤติกรรมหลากหลายรูปแบบตามสิ่งเร้าจากสภาพแวดล้อมและการแสดงออกตามวัตถุประสงค์ของแต่ละคนที่ทำให้พฤติกรรมรวมหมู่ปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น ผูกชน มวลชน มหาชน ผูกชนบัลลัง เป็นต้น

จากการศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่แต่ละบทแต่ต้น ผู้ศึกษาพึงทำความเข้าใจให้ตีพยายามทำความเข้าใจพฤติกรรมแต่ละประเภท โดยศึกษารายละเอียดของแต่ละบท และหากนำมาเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นความเหมือนกัน หรือความแตกต่างกัน อันเป็นความเด่นชัดแต่ละเรื่อง จะทำให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจทราบซึ่งดีขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษามีใช้น้อย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ผู้ศึกษาได้รู้พื้นฐานความเข้าใจจากการที่ได้ศึกษามาแล้ว
2. เป็นการย้ำและทำความเข้าใจจากการที่ได้ศึกษามาแล้ว
3. ให้รู้จักนำผลจากการที่ได้ศึกษามาแล้ว มาใช้ในการแก้ปัญหาและรู้จักวิธีทางการดำเนินชีวิต
4. รู้จักช่วยเหลือสังคมโดยการนำผลจากการที่ได้ศึกษามาแล้วไปชี้แนะ เพื่อให้สภาพสังคมดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

บทที่ 10 บทสรุป

1. ความนำ

พฤติกรรมรวมหมู่ เป็นพฤติกรรมที่จัดเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่งที่มีได้เกิดจากกรรมพันธุ์ หรือพันธุกรรม หรือสืบมาจากสันดานของบุคคลแต่อย่างใด หากเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากสภาพแวดล้อม หรือปัจจัยแวดล้อมทางสังคม โดยที่แต่ละคนไม่เคยได้วางแผนหรือคิดล่วงหน้ามาก่อนเลย แต่สามารถเกิดขึ้นมาได้จากจุดประสงค์หรือเป้าหมายที่แต่ละคนมีอยู่ตรงกัน ดังนั้นพฤติกรรมรวมหมู่เมื่อเกิดขึ้น มักปรากฏเป็นพฤติกรรมของคนหมู่มากที่แต่ละคนต่างมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายตรงกัน ในรูปแบบต่าง ๆ กัน แต่ที่รู้จักส่วนมากก็คือ ผู้งชน ผู้งชนวนวาย พฤติกรรมผู้งชน มติมหาชน การปฏิวัติ เป็นต้น อันเป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมของคนจำนวนมากที่แต่ละคนต่างมีเป้าหมายและแสดงออกทางพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้ว

2. การเกิด

พฤติกรรมรวมหมู่นั้น หากจะกล่าวโดยตรงแล้วก็คือพฤติกรรมของกลุ่มนั่นเอง แต่เป็นพฤติกรรมที่ไม่มีรูปแบบหรือแบบแผนตายตัวสำหรับมวลรวมของคนในกลุ่มนั้น ๆ โดยตรง และในบางกรณีอาจจะมีพฤติกรรมบางอย่างที่มีรูปแบบและวางแผนไว้ล่วงหน้าก็มี ดังกรณีพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทางศาสนา คติทางวัฒนธรรมของกลุ่ม เป็นตัวอย่าง ในกรณีเช่นนี้ พฤติกรรมรวมหมู่ อาจเกิดได้ตามเงื่อนไขทางสังคมบางประการ คือ

2.1 เกิดจากความรู้สึกที่จะแสดงออกร่วมกัน ในฐานะที่เป็นพฤติกรรมอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคม เช่น กิจกรรมตามคติความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรมประจำกลุ่ม โดยมีการจัดกิจกรรมตามประเพณีนิยม เป็นต้น ในกรณีเช่นนี้ จะเห็นได้จากวันสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ ประชาชนต่างไปรวมกัน โดยที่ไม่จำเป็นต้องนัดหมายกันมาก่อนเลยก็ได้ เช่นการไปเวียนเทียนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา การไปร่วมงานลอยกระทงประจำปี การไปร่วมงานศพ เป็นต้น พฤติกรรมรวมหมู่ในลักษณะเช่นนี้ ความจริงหากจะว่าไปแล้ว ถือว่าเป็นกิจกรรมที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าก็ได้ แต่เรายอมรับกันเพียงเป็นพฤติกรรมที่มีการแสดงออกตามคติความเชื่อทางศาสนาหรือวัฒนธรรมกลุ่ม ซึ่งลักษณะเช่นนี้ก็จัดเป็นรูปแบบของพฤติกรรมรวมหมู่ประเภทหนึ่ง ที่ปรากฏในประเภทของผู้งชนชุมนุม อันเป็นพฤติกรรมรวมหมู่รูปแบบหนึ่ง ซึ่งสมาชิกของสังคมส่วนใหญ่แล้ว จะมีลักษณะความสัมพันธ์ในรูปของกลุ่มทุติยภูมิ คือเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ มีกฎเกณฑ์

ระเบียบ แบบแผน อันเป็นกติกาที่สังคมกำหนดขึ้นมา

2.2 ดังได้กล่าวแล้วว่าพฤติกรรมรวมหมู่ในส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นโดยไม่ได้อำนาจแบบไว้วางหน้า หรือนัดหมายกันมาก่อน เป็นพฤติกรรมที่ไม่ได้กำหนดรูปแบบไว้ตายตัว แต่สามารถเกิดขึ้นมาได้ โดยแต่ละคนต่างมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายตรงกัน พฤติกรรมประเภทนี้มักพบเห็นเสมอ เช่น การคอยรถประจำทางที่ป้ายจอดรถ การชมการแข่งขันกีฬา การชมการแสดงดนตรี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากพื้นฐานนี้ ส่วนใหญ่จะเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ กัน ซึ่งแต่ละคนต่างเกิดแรงจูงใจ หรือมีความตั้งใจมาก่อนแล้ว และบางคนอาจตรงกันเข้าพอดี หรืออาจสบโอกาสพอดีกับการเกิดพฤติกรรมรวมหมู่ในรูปแบบต่าง ๆ ก็ได้

3. แนวการศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่

ดังเป็นที่ทราบแล้วจากการศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่ในบทก่อนว่า พฤติกรรมรวมหมู่ นั้น เป็นพฤติกรรมของกลุ่มในลักษณะที่บุคคลทั้งหลายในกลุ่มนั้นกระทำการด้วยแรงจูงใจ ความรู้สึก และทัศนคติที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เสมือนว่า กลุ่มนั้นคือคนคนเดียว (พ.ส.ร., น. 38) อันแสดงให้เห็นว่า การศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่จึงต้องศึกษาพฤติกรรมของคนในสังคมนั้น ๆ ทั้ง สังคม เสมือนว่าเป็นคนคนเดียว นั่นคือทุกคนในสังคมนั้นต่างเกิดแรงจูงใจ ความรู้สึก และทัศนคติ อย่างเดียวกัน จึงต่างแสดงออกทางพฤติกรรมอย่างเดียวกัน ที่เรียกว่า พฤติกรรมรวมหมู่

อย่างไรก็ดี ในด้านการศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่ได้เน้นทางค่านิยมสังคมนิยม คือศึกษา พฤติกรรมของคนในสังคมนั้นทั้งสังคม โดยมุ่งการกระทำต่าง ๆ ด้านการรวมหมู่หรือสภาวะรวมหมู่ (actions of collectivities) ไม่ได้มุ่งไปที่พฤติกรรมเฉพาะตัวบุคคล อันเป็น จิตวิทยาสังคม (Turner, and Killian, 1987, p. 3) ฉะนั้นเพื่อไม่ให้เกิดความ ไขว้เขว ผู้ศึกษาพึงเข้าใจตามนี้ด้วย

4. เรื่องทั่วไปเกี่ยวกับพฤติกรรมรวมหมู่

จากการศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่ Neil J. Smelser ผู้ซึ่งได้ชื่อว่า เป็น ปรมาจารย์การศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่ ทำให้เห็นหลักการทั่วไปของพฤติกรรมรวมหมู่ว่า พฤติกรรม รวมหมู่นั้น มักเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว ไม่เป็นการทั่วไป อันเป็นปรากฏการณ์เฉพาะกิจอย่างใด อย่างหนึ่ง หากจะกล่าวตรง ๆ ก็คือ เป็นปรากฏการณ์ที่ขึ้นอยู่กับโอกาสพิเศษมากกว่าที่จะเป็น ไปตามปกติหรือเกิดขึ้นเป็นประจำ เป็นปรากฏการณ์ที่ปราศจากโครงสร้างหรือไม่มีโครงสร้าง

โดยเป็นภาวะที่ไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์หรือกระบวนการที่จะให้ปฏิบัติตาม (Horton, & Hunt, 1986, p. 373) พร้อมทั้งไม่มีแบบแผนที่จะยึดถือเป็นแนวในการดำเนินการทุกรูปแบบได้ ในขณะเดียวกัน อาจเกิดขึ้นหรือสลายตัวไปเมื่อใดก็ได้ นอกจากนี้ยังเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจคาดการณหรือพยากรณ์ล่วงหน้าได้ว่าจะจะไปในทิศทางหรือผลที่เกิดจากพฤติกรรมนี้ จะมีผลติดตามมาเป็นอย่างไร และเป็นภาวะที่ไร้เหตุผล ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มมักจะถูกชี้นำจากความเชื่อที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ความหวังที่มองไม่เห็นจุดหมายปลายทาง ความกลัว และความเกลียดชังอันปราศจากเหตุผล อันเป็นภาวะที่สภาพจิตไร้สำนึกที่ขาดการควบคุมที่ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพสังคม โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ดังนั้น พฤติกรรมรวมหมู่จึงเป็นพฤติกรรมที่น่าศึกษาอย่างหนึ่ง ยิ่งในสังคมปัจจุบันที่สถานการณ์จะเป็นนิรันดร์ยิ่งมีความสำคัญและน่าศึกษายิ่งขึ้น

5. พฤติกรรมรวมหมู่ : สมญาหลากหลาย

พฤติกรรมรวมหมู่นั้น ถือว่าเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการกระทำทางสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีชื่อมากมายหลากหลายออกไป ซึ่งความจริงแล้วการกระทำต่าง ๆ ทางสังคมนั้น เป็นพฤติกรรมที่ปรากฏออกมาจากการกระทำของสมาชิกสังคมในรูปต่าง ๆ กัน พฤติกรรมรวมหมู่จึงมีชื่อเรียกมากมายในกรณีเช่นนี้จึงทำให้เห็นว่าพฤติกรรมรวมหมู่เราจะเรียกอะไรก็ได้ เพราะถือว่าเป็นพฤติกรรมทางสังคม อันเป็นการใช้คำที่ยังถึง "เฉพาะชนิด หรือแยกออกเป็นประเภท ๆ" ตามความพอใจของผู้เรียกอีกด้วย (ดูรายละเอียดในบทที่ 1 ข้อ 3.2 ประกอบด้วย) อย่างไรก็ตามก็พฤติกรรมรวมหมู่ก็ยังเป็นที่ยอมรับกันในฐานะที่เป็นพฤติกรรมหลายชื่อ ซึ่งคามทัศนะของ Herbert Blumer ที่ว่า กลุ่มทางสังคมทุกประเภท จัดเป็นพฤติกรรมรวมหมู่ทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ พฤติกรรมรวมหมู่จึงหมายถึงเอาการกระทำต่าง ๆ ในทันทีทันใดของคนจำนวนหนึ่งที่มารวมตัวกันในกระสวนต่าง ๆ ที่ปราศจากโครงสร้างอันสัมพันธ์กับพฤติกรรมตามเวลาที่กำหนดไว้ (Tischler, Witten and Hunter, 1983, p.526) ดังนั้น พฤติกรรมรวมหมู่จึงเป็นพฤติกรรมที่มีชื่อเรียกมากมายดังกล่าวแล้ว

6. ความสำคัญของพฤติกรรมรวมหมู่

จากที่ได้ศึกษามาในบทต้น ๆ จะเห็นว่าพฤติกรรมรวมหมู่นั้นมีความสำคัญต่อสังคมมาก เพราะเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นเอง โดยสามารถก่อให้เกิดสถานทางสังคมและค่านิยมใหม่ ๆ ขึ้นมาได้ มีการสร้างพฤติกรรมของกลุ่มใหม่ ๆ ขึ้น จากผลการตอบสนองต่อความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากความต้องการ ความกดดัน พฤติกรรมจากการกระทำดังกล่าวนี้จึงว่า เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน

ที่มักเกิดขึ้นกับสังคมและจะมีโลกทัศน์กว้างขวาง โดยที่พฤติกรรมนั้นสามารถทำให้สมาชิกต่างมีโลกทัศน์กว้างขวางขึ้น อันเกิดจากประสบการณ์ที่แต่ละคนต่างได้รับกันมา

นอกจากความสำคัญของพฤติกรรมรวมหมู่ดังกล่าวแล้วข้างต้น ยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีกที่ทำให้พฤติกรรมรวมหมู่ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น นั่นคือ พฤติกรรมรวมหมู่จะเป็นพฤติกรรมที่ไม่เป็นไปตามปกติ เพราะส่วนใหญ่มักไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์อันอาจเกิดจาก มีการเร้าทางอารมณ์ในระดับสูง เนื่องจากขาดเหตุผล และมีปราศจากการพิจารณา เมื่ออารมณ์ถูกระทบจากปัจจัยบางประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยที่มากกระทบอารมณ์ อันสามารถก่อให้เกิดความรู้สึก จับพลัด จนบางครั้งไม่อาจลำดับเหตุการณ์ได้ ผลต่าง ๆ มักจะมีลักษณะ เลื่อนลอย และ ไม่สามารถคาดการณ์ได้ เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ ไม่ได้วางแผน หรือเตรียมตัวไว้ล่วงหน้า การทั้งหมดนี้มักจะสิ้นสุดภายในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ จะสิ้นสุดเฉพาะเหตุการณ์หนึ่ง ๆ เท่านั้น ไม่ติดต่อกันไปถึงการอื่น ๆ และมักเกิดขึ้นเป็นกรณีพิเศษ หรือเกิดขึ้นเฉพาะกรณีกรณีไป ดังกรณีเฉพาะกิจสำหรับเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งไม่ทั่วไปสำหรับเหตุการณ์อื่น ๆ

จากที่กล่าวข้างต้น จะเห็นว่าพฤติกรรมรวมหมู่นั้น เป็นพฤติกรรมที่อาจเกิดขึ้นขณะใดขณะหนึ่งก็ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จะเห็นว่าเป็นพฤติกรรมที่มีความสำคัญมากดังกล่าวแล้ว ดังนั้นจึงควรที่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจเป็นอย่างยิ่ง

7. เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่

เป็นข้อกำหนดอย่างหนึ่งที่สามารถก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ขึ้น โดยถือเป็นเงื่อนไขที่กำหนดขึ้นมา อันมีความเป็นไปได้หรือการกระทำที่ไปตรงกับเหตุการณ์นั้น ๆ เข้า อันเป็นเงื่อนไขหนึ่ง ๆ ที่ทำให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ขึ้น เงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้เป็นแนวคิดอันเกิดจากนักวิชาการหลายท่านด้วยกัน ในการศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่ได้นำเงื่อนไขอันเกิดจากแนวคิดของนักวิชาการ 3 ท่านมากล่าวถึง ซึ่งจะขอกล่าวโดยลำดับไป

7.1 เงื่อนไขจากทัศนะของ Neil J. Smelser ซึ่งได้กล่าวถึงเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ในรูปของทฤษฎีค่านิยมเพิ่ม (Value added Theory: vat) ใน 6 รูปแบบด้วยกัน คือ โครงสร้างที่เป็นแรงจูงใจ (Structural conduciveness) . จักเป็นเงื่อนไขประการหนึ่ง ที่อาจก่อให้เกิดหรือยับยั้งพฤติกรรมรวมหมู่ได้ คือเป็นเงื่อนไขที่เป็นทั้งก่อให้เกิดก็ได้ ยับยั้งไม่ให้เกิดก็ได้ เงื่อนไขประเภทนี้มักเกิดจากโครงสร้างภายในสังคมเองที่

เป็นแรงจูงใจให้เกิดพฤติกรรมดังกล่าวขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่มักเกิดจากสังคมที่มีหน้าที่หรือมีสถานภาพ
 ต่างกัน เช่น ผู้ปกครองกับผู้ที่ปกครอง ตำรวจกับผู้ร้าย เป็นต้น โครงสร้างที่เป็นแรงกดดัน
 (structural strain) เป็นเงื่อนไขอีกรูปแบบหนึ่ง โดยบรรดาผู้เข้าร่วมกลุ่มต่างมีความ
 ต้องการอย่างสูงในอันที่จะนำไปสู่ภาวะที่แรงกล้า อันเป็นเหตุนำไปสู่การประทุทางอารมณ์ขึ้น
 ส่วนใหญ่มักเกิดจากสังคมที่ประกอบด้วยสมาชิกที่ต่างสถานภาพ และต่างบทบาทกัน ต่างกวดงัด
 ศึกแย้งขึ้นในสังคม อันทำให้สังคมเกิดความเกลียดชัง เช่น ก่อความพยายาม จองเวรกันขึ้น
ความเชื่อที่ระบอบในหมู่ชน (generalized belief) เป็นเงื่อนไขประการหนึ่งอันเกิดจาก
 ความเชื่อที่เกิดขึ้นระหว่างบรรดาผู้ร่วมลงมือกระทำ ซึ่งต่างมีความรู้สึกตรงกันต่อคุณค่าของแหล่ง
 ปฏิบัติการอันอาจนำไปสู่การเอาตัวรอดหรือเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความสำเร็จได้ ซึ่งส่วนใหญ่มัก
 เกิดจากแนวความคิดที่เคยได้รับการปลูกฝังมา ปัจจัยที่พาให้เข้าร่วมการปฏิบัติการ
 (Precipitating factors) โดยที่ปัจจัยต่าง ๆ เป็นตัวเร้าให้เกิดอารมณ์ ซึ่งอาจจะเป็น
 ได้ทั้งเกิดและไม่เกิดในกรณีที่สามารถเกิดขึ้นมาได้ ก็จะทำให้เกิดความรุนแรงขึ้นมาได้ ดังจะเห็น
 ได้จากกรณีต่าง ๆ เช่น การใช้กำลังประทุษร้ายกัน การประท้วง เป็นต้น การลงมือปฏิบัติการ
 (mobilization for actions) เป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำ
 บางอย่าง เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจจับประชาชนคนหนึ่งด้วยข้อหาหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันประชาชน
 ที่ทราบเรื่อง เห็นว่าการกระทำของตำรวจเป็นการกระทำในลักษณะของการสร้างสถานการณ์
 อันเป็นจุดเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดจลาจลทางกรกระทำขึ้น ซึ่งเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการเริ่ม
 ลงมือปฏิบัติการเพื่อให้การต่าง ๆ ดำเนินไปได้เท่านั้น การควบคุมทางสังคม เป็นมาตรการหนึ่ง
 ในการจัดรูปแบบการรักษาระเบียบ และกฎเกณฑ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น การควบคุม
 เชลยศึกให้อยู่ในที่จำกัด การมีผู้ก่อความไม่สงบ เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบต้องไประงับเหตุ เป็นต้น

7.2 เงื่อนไขตามทัศนะของ David Popenoe เป็นอีกทัศนะหนึ่งที่กำหนดเงื่อนไข
 การเกิดพฤติกรรมรวมหมู่ขึ้น อันเริ่มจาก การสูญเสียทางสังคม เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่กล่าวถึงการ
 ที่สังคมได้เสียบางสิ่งบางอย่างหรือบางสิ่งบางอย่างทางสังคมเกิดความล้มเหลว อันทำให้เกิด
 ความคับข้องใจ และอาจนำไปสู่การแสวงหาทางออกจากภาวะความขัดแย้งได้ ความปราศจาก
ปทัสสถาน เป็นการละเลยการปฏิบัติตามกติกา กฎเกณฑ์ทางสังคม ทำให้สังคมปราศจากระเบียบ
 และหลักเกณฑ์อันทำให้สังคมชาวคฤหาสน์อันควรแก่การปฏิบัติในสังคม การทำลายกลไกที่ใช้ควบคุม
ทางสังคม เป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่สามารถก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ได้ โดยสมาชิก

สังคมต่างละเลยกลไกที่ใช้เป็นเครื่องเมื่อควบคุมสังคม ชาคกรเอาใจใส่ต่อกฎกติกาและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันเป็นกลไกที่ใช้ควบคุมสังคม เมื่อสังคมไม่มีกลไกที่ใช้ควบคุม ทำให้สังคมขาดหลักยึดเหนี่ยวอาจเกิดความวุ่นวายได้ แม้ในการสร้างค่านิยมซึ่งกันก็เป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่ง เมื่อสมาชิกสังคมต่างมีค่านิยมขัดแย้งกัน อาจก่อให้เกิดกลุ่มตามค่านิยมขึ้น โดยมีความเป็นฝักเป็นฝ่ายที่ต่างยึดอยู่กับการยอมรับเฉพาะกลุ่มของตน อันทำให้เกิดความหลากหลายค่านิยมขึ้น การยอมรับค่านิยมแต่ละประเภท แต่ละชนิด ทำให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่แต่ละประเภทขึ้นมาได้

7.3 เงื่อนไขตามทัศนะของ Leonard Broom & Philip Selznick ได้กล่าวถึงสังคมที่ขาดแคลนหรือมีรูปแบบทางสังคมไม่แน่นอน ถือว่า เป็นสังคมที่ขาดภาวะผู้นำ โดยเป็นสังคมที่อยู่ในสภาพไร้จุดยืนของตน สังคมประเภทนี้อาจถูกชี้นำหรือชักจูงได้ง่าย เนื่องจากความไม่แน่นอน และขาดจุดยืนของสมาชิกสังคมเอง สังคมประเภทนี้จึงอาจเป็นไปต่าง ๆ นานาได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทิศทางที่จะมีผู้นำไป แม้ในสังคมที่แม้เมื่อเกิดมีผู้นำใด ๆ ขึ้นก็ไม่กล้าตัดสินใจ ในกรณีนี้สังคมขาดจุดยืนหรือปราศจากทิศทางที่จะกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อมีมีผู้นำใดมีผู้นำหนึ่งเกิดขึ้น ไม่มีผู้นำในการแก้ปัญหาหรือไม่มีผู้นำที่จะปฏิบัติกรอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อดำเนินไปสู่ทิศทางอันพึงประสงค์ ในลักษณะเช่นนี้ ทำให้เกิดความระส่ำระสายและก่อสภาพพฤติกรรมรวมหมู่ได้ โดยสังคมขาดผู้นำหรือขาดผู้ชี้แนะนำในการที่จะกระทำอย่างหนึ่งตามทิศทางที่พึงประสงค์ มีการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และค่านิยม การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์คือการมีความคิดเห็นความรู้สึกที่แตกต่างกันออกไป ทำให้เกิดกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นตามความรู้สึกและโลกทัศน์นั้น ๆ ในรูปของกลุ่มที่เห็นด้วยหรือเข้ากันได้ กับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยคือ เข้ากันไม่ได้ ในกรณีเช่นนี้สามารถก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ในสภาพที่สามารถไปด้วยกันได้และความขัดแย้งกัน

8. ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมรวมหมู่

เป็นหลักการประการหนึ่งในเรื่อง ก่อเกิดการ เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ เพราะแนวความคิดในเรื่องพฤติกรรมรวมหมู่นั้น เกิดจากความคิดเห็นของนักวิชาการที่ต่างคนต่างมองพฤติกรรมรวมหมู่ว่ามีเกิดขึ้นมาได้อย่างไร อันเป็นการนำเอาแนวคิดของนักวิชาการมาเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมรวมหมู่ ความจริงแล้วแนวความคิดของนักวิชาการทั้งหลายที่มาตั้งเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมรวมหมู่นั้น เหมือนกับการใส่แว่นตาสีต่าง ๆ แล้วมองวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง จะเห็น

วิฤตนั้น ๆ เป็นสีต่าง ๆ ตามสีของแว่นตา ดังนั้น ทฤษฎีจึงเป็นเกณฑ์หนึ่งในการจัดพฤติกรรมรวมหมู่ ซึ่งมี 6 ทฤษฎีด้วยกัน จะขอกล่าวพอคร่าว ๆ พอเป็นแนวในการศึกษา

8.1 ทฤษฎีการแพร่ติดต่อทางสังคม หรือทฤษฎีการแพร่ติดต่อทางอารมณ์ เป็นอีกทฤษฎีหนึ่ง ซึ่งเป็นการกระจายความรู้สึกจากบุคคลสู่บุคคล อันเป็นการกระทำระหว่างกันทางสังคม ซึ่งยังผลให้เกิดการตอบสนองอย่างเดียวกัน ซึ่งส่วนใหญ่มีถูกนำไปใช้ในสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความคลั่งไคล้ความแตกตื่นหรือความระแวงใจ

8.2 ทฤษฎีการเข้ากันได้ เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงพฤติกรรมระบบคู่ขนานในสังคม โดยเป็นโมทัศน์ที่ว่า สังคมที่มีความเคร่งครัดทางประเพณี จะมีความคล้ายคลึงกับอีกสังคมหนึ่งที่ดูเหมือนว่ามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากคล้ายกับว่าสังคมเหล่านั้นมีความทันสมัยทัดเทียมกัน ดังกรณีที่ชน 2 กลุ่ม ที่อยู่แยกเป็นอิสระ โดยไม่เคยมีการติดต่อเกี่ยวข้องกันมาก่อนเลย แต่เกิดมีลักษณะที่พ้องกัน เช่น มีการร้องรำทำเพลง การนับถือศาสนาที่เหมือนกัน การมีรูปแบบทางพฤติกรรมบางอย่างในรูปของวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันหรือเหมือนกัน เป็นต้น

8.3 ทฤษฎีพัลสถานฉับพลัน เป็นทฤษฎีที่ตั้งอยู่บนสมมติฐานอันรวมถึงการติดต่อที่ประชาชนจำนวนหนึ่งพากันแสวงหาความแน่นอนเบื้องต้น และสถานะของพัลสถานต่าง ๆ ทางพฤติกรรม อันรวมถึงสิ่งซึ่งกลายเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมรวมหมู่ ตามทฤษฎีนี้จะเห็นได้จากกรณีการเกิดอุบัติเหตุต่าง ๆ ที่ประชาชนผู้อยู่ในเหตุการณ์แต่ละคนต่างมีพฤติกรรมที่เกิดขึ้นฉับพลันแตกต่างกันออกไปตามการรับรู้ทางอารมณ์หรือความรู้สึก

8.4 ทฤษฎีต่อต้านทางการเมือง เป็นทฤษฎีที่อธิบายพฤติกรรมรวมหมู่เสมือนเป็นการกระทำร่วมกันของประชาชนที่มีสำนักทางการเมือง ซึ่งมักเป็นที่รู้กันหรือเข้าใจกันดีกับเนื้อหาบางอย่างทางสังคม

8.5 ทฤษฎีค่านิยมเพิ่ม (Vat) ของ Smelser เป็นทฤษฎีอีกทฤษฎีหนึ่ง ซึ่งแบ่งพฤติกรรมรวมหมู่ออกเป็น 6 เงื่อนไขหรือขั้นตอนด้วยกัน โดยแต่ละเงื่อนไขหรือแต่ละขั้นตอนต่างเป็นฐานให้มีเงื่อนไขหรือขั้นตอนต่อไป

8.6 ทฤษฎีการแข่งขัน เป็นทฤษฎีหนึ่งของพฤติกรรมรวมหมู่จัดเป็นทฤษฎีใหม่สุดที่เกิดขึ้น และก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ได้ คือเป็นทฤษฎีที่มีความคล้ายคลึงและใกล้เคียงกับทฤษฎีการเกิดพัลสถานฉับพลัน หรือทฤษฎีการเข้ากันได้ แต่จะมีความแตกต่างอย่างตรงกันข้ามกับทฤษฎีการ

แพร่พิศคือ ดังนั้น ทฤษฎีการแข่งขันจึงมีลักษณะเฉพาะบางอย่างบางประการที่เกี่ยวกับสถานะในกรณีที่ยังถึงพฤติกรรมรวมหมู่ ซึ่งมักจะชักชวนใจด้วยตนเองเมื่อได้รับความตื่นเต้นตลอดเวลา

9. การจัดประเภทพฤติกรรมรวมหมู่ เป็นผลอันเกิดจากการแสดงออกทางพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ของสมาชิกสังคมเอง การแสดงออกของสมาชิกสังคมตามวัตถุประสงค์นั้น เป็นการแสดงออกที่มีความหลากหลายทางพฤติกรรมซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่สมาชิกแต่ละคนแสดงออก และผลจากการแสดงออกทางพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์นี้เองที่ทำให้เกิดประเภทของพฤติกรรมรวมหมู่ออกไปในรูปต่าง ๆ ที่แต่ละคนแสดงออกทางพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์นี้เองที่ทำให้เกิดประเภทของพฤติกรรมรวมหมู่ออกไปในรูปต่าง ๆ ที่แต่ละคนแสดงออกมา นอกจากวัตถุประสงค์แล้ว ยังมีการกำหนดเกณฑ์บางอย่างขึ้นมา เพื่อเป็นเครื่องบ่งบอกให้รู้ขนาดหรือปริมาณของคนที่แสดงออกทางพฤติกรรม อันจัดเป็นมิติต่าง ๆ ของพฤติกรรมรวมหมู่ และองค์ประกอบบางอย่าง อันจัดเป็นเงื่อนไขที่เกิดจากสภาพฝูงชน

9.1 มิติต่าง ๆ ของพฤติกรรมรวมหมู่ อันเป็นข้อกำหนดที่ยังชี้ชัดถึงระยะ ขนาดของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในรูปของปริมาตร ซึ่งประกอบด้วย ความยาว ความกว้าง ความลึก ของปริมาตรชนิดใดชนิดหนึ่ง อันสามารถบ่งบอกให้รู้จำนวน ขนาด และปริมาณของสิ่งนั้น ๆ ซึ่งปรากฏออกมาในรูปแบบต่าง ๆ กัน ตามข้อกำหนดและลักษณะของวัตถุนั้น ๆ แม้ในเรื่องของพฤติกรรมรวมหมู่ก็เช่นเดียวกันต้องประกอบด้วยมิติที่มีลักษณะดังกล่าวด้วย

9.2 เงื่อนไขจากสภาพฝูงชน เป็นข้อกำหนดหรือข้อแม้ที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ขึ้นมา ซึ่งอาจจัดเป็นกฎเกณฑ์หรือกติกาอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ขึ้น ซึ่งเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านั้น อาจรวมเอาลักษณะต่าง ๆ และปัจจัยที่เป็นตัวการก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ด้วยก็ได้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมักขึ้นอยู่กับจิตใจของประชาชนที่ถูกเร้าจากปัจจัยภายนอกหรือสิ่งแวดล้อมและเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ที่แต่ละคนมีอยู่ในขณะนั้น ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ พฤติกรรมรวมหมู่จึงมีประเภทต่าง ๆ หลากหลายออกไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายอันเกิดจากปัจจัยภายนอกหรือสภาพแวดล้อมดังกล่าวแล้ว

10. จุดที่ใดกล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมรวมหมู่ นั้น มีการจัดออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายอันเกิดจากแรงกระตุ้นจากปัจจัยภายนอก ซึ่งเป็นตัวเร้าการจัดประเภทจึงมีความหลากหลายออกไป โดยจะขอล่าวถึงแต่ละประเภทโดยย่อ คือ

10.1 ฝูงชน เป็นการรวมตัวกันของคนประเภทหนึ่ง ซึ่งแต่ละคนไม่จำเป็นต้องรู้จักกัน แต่มีความใกล้ชิดกันทางกายภาพ เป็นการรวมตัวกันของคนที่อยู่ใกล้กันมีระเบียบและขาดระเบียบ มีการเดินไปเดินมา โดยปราศจากจุดหมาย ปราศจากโครงสร้าง มักเกิดขึ้นชั่วคราว มีสภาวะเป็นนิรันดรม มีความเป็นอนุคลิก คือไม่เจาะจงตัวบุคคล มักถูกแนะนำหรือชี้แนะง่าย มีการแพร่คิดต่อทางสังคม ส่วนใหญ่มีปรากฏในสังคมเมืองหลวงหรือสังคมอุตสาหกรรม อันเป็นสังคมที่รวมของชนต่างวัฒนธรรม หรือสังคมอนุวัฒนธรรม สังคมประเภทนี้ส่วนใหญ่มีชายผู้นำ สมาชิกจึงมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ การศึกษาทำความเข้าใจฝูงชน เป็นวิธีการประการหนึ่งในการที่จะทำความเข้าใจเรื่องฝูงชน การศึกษาพฤติกรรมของคนในสังคมนั้นทั้งสังคมประเภทหนึ่งว่าเป็นคนคนเดียว ส่วนการศึกษาตามแนวจิตวิทยาสังคม มักเน้นพฤติกรรมที่แสดงออกตามความรู้สึกของสมาชิกแต่ละคน ซึ่งทำให้แนวการศึกษาสังคมแตกต่างกันออกไปว่าจะศึกษาตามแนวสังคมวิทยาหรือแนวจิตวิทยาสังคม แต่ในที่นี้ เน้นในด้านสังคมวิทยา เพราะเป็นการศึกษาพฤติกรรมของคนในฝูงชนทั้งหมดหรือทั้งสังคม

พฤติกรรมของคนในสังคมนั้น มีปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ กันออกไป เช่น ฝูงชน-ประชาชาติ ฝูงชนผู้ประสพภัยพิบัติ ฝูงชนผู้แตกตื่น เป็นต้น แม้กระทั่งฝูงชนที่รวมกลุ่มกันเพื่อความสนุกสนานกันนับว่าเป็นฝูงชนทั้งสิ้น เพื่อให้เกิดความกระฉับกระเฉง ขอนำประเภทของฝูงชนที่ได้เคยศึกษากันมา คือ ฝูงชนบังเอิญ เป็นฝูงชนที่เกิดขึ้นทันทีทันใด ไม่ได้มีการเตรียมตัวไว้ล่วงหน้า เป็นฝูงชนที่ต่างคนต่างมาชุมนุมกัน หรือมารวมกันเพียงชั่วคราวหนึ่ง โดยมีสิ่งเร้าร่วมกัน เช่น ฝูงชนที่มารวมกันตามหน้าร้านขายของ ฝูงชนเข้าแถวซื้อบัตรชมการแสดง ฝูงชนที่มุ่งดูอุบัติเหตุบนท้องถนน เป็นต้น ฝูงชนประเภทนี้มีการจัดระเบียบน้อยที่สุด แต่ละคนแม้จะมีความใกล้ชิดกันทางด้านกายภาพก็ตาม แต่มักขาดความผูกพันกันทางใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ ฝูงชนบังเอิญจึงเป็นฝูงชนเฉพาะกิจ มักเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวแห่งเหตุการณ์เท่านั้น พอผ่านเหตุการณ์ไปแล้ว การต่าง ๆ ที่จัดอยู่ในประเภทฝูงชนบังเอิญก็ยุติไปด้วย

ฝูงชนชุมนุม เป็นพฤติกรรมฝูงชนอีกประเภทหนึ่งที่มีลักษณะความเป็นทางการ มีความเป็นเหตุยภูมิมาก เพราะเป็นฝูงชนที่อาศัยระเบียบกฎเกณฑ์และกติกาสังคมมาก มีแบบประเพณีความที่กำหนดไว้ชัดเจนนอกเหนือไปจากความสนใจร่วมกัน จึงมีการจัดระเบียบและเป็นทางการมากกว่าฝูงชนบังเอิญ มีการกำหนดบทบาทตามกฎเกณฑ์อันเป็นที่ยอมรับกัน หรือมีการกำหนดขึ้นมา

ฝูงชนลงมือกระทำ เป็นรูปแบบของพฤติกรรมฝูงชนอีกประเภทหนึ่ง อันมีลักษณะของพฤติกรรมที่มีความมุ่งหมายจะเปลี่ยนแปลง ทำลาย หรือยกย่องให้เกิดสิ่งของ บุคคล หรือสถานการณื โดยการนำอย่างจริงจังของผู้นำหรือหัวหน้า ส่วนมากมักเป็นฝูงชนที่มีการเคลื่อนไหวหรือฝูงชนวุ่นวาย ซึ่งอาจจะเป็นฝูงชนที่มีการรวมกลุ่มกันของบรรดาสมาชิกที่คั่งเป้าหมายไว้ โดยเฉพาะเช่นการประท้วง เป็นต้น มีลักษณะที่ก้าวร้าวแข็งท้าว และมักใช้ความรุนแรงมักปรากฏในรูปฝูงชนผู้ก่อการจลาจล ฝูงชนผู้ก่อการปฏิวัติ ฝูงชนวุ่นวายลงประท้วง เป็นต้น

ฝูงชนแสดงออก เป็นอีกประเภทหนึ่งที่มีการแสดงพฤติกรรมออกมาตามความรู้สึกที่ได้รับ อันขึ้นอยู่กับอารมณ์เฉพาะตน ซึ่งได้รับจากภายนอก และการแสดงออกนี้ส่วนใหญ่มักขึ้นอยู่กับอารมณ์ร่วมจากภายนอก เช่นการชมการแข่งขันกีฬา การชมคนตรี การชมการแสดงต่าง ๆ เป็นต้น อาจมีการแสดงความรู้สึกออกมาตามปัจจัยที่เร้าความรู้สึกในรูปของความสนุกสนานรื่นเริง เฝ้ารสลตโกรธซึ่ง เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีฝูงชนบางประเภท ที่ปรากฏออกมาในรูปของพฤติกรรมฝูงชน เช่น ฝูงชนมีนเมา และสนุกสนาน อันเป็นพฤติกรรมฝูงชนที่แสดงออกมาโดยได้รับความกดดัน หรือมีอิทธิพลบางอย่างมากกระตุ้นให้แสดงออกทางพฤติกรรม อันมีลักษณะของฝูงชนแสดงออกประเภทหนึ่ง และฝูงชนคัดค้านต่อต้าน ส่วนใหญ่มักเป็นพฤติกรรมฝูงชนที่เป็นการกระทำที่ขาดเหตุผลและมีความรุนแรงมาก เช่นการก่อการสไตรค์ การไม่ยอมติดต่อกับชายควย เป็นต้น

นอกจากนี้ฝูงชนยังมีการจัดประเภทออกไปอีกในรูปต่าง ๆ ตามความคิดเห็นของนักวิชาการแต่ละสาขาวิชา ที่มองพฤติกรรมฝูงชนในรูปแบบต่าง ๆ โดยเน้นวัตถุประสงค์ของฝูงชน สามารถก่อสร้างรวมตัวกันขึ้น จนเกิดสภาพนึกกำลังกันเหนียวแน่น ซึ่ง Turner และ Killien ได้จัดออกเป็น 5 ประเภท คือ

ฝูงชนประเภทที่เน้นวัตถุประสงค์ส่วนตัว เป็นฝูงชนที่เน้นวัตถุประสงค์ของแต่ละคนหรือกลุ่มคนโดยมิได้เป็นไปเพื่อส่วนรวม อันขึ้นอยู่กับการเผชิญเหตุการณ์ที่คล้าย ๆ กัน อันสามารถก่อสร้างสภาพความฮึดอันตั้งใจจากเหตุการณ์ที่ประสบ พฤติกรรมประเภทนี้มักแสดงออกในรูปความรู้สึกส่วนตัว เพื่อการใดการหนึ่ง มีการกระทำและมีการเคลื่อนไหวอยู่เสมอ อันปรากฏในรูปของฝูงชนวุ่นวาย เป็นฝูงชนที่ถือโอกาสบุกเข้าไปในสถานที่ราชการ และร้านค้าระหว่างเหตุการณ์

ประเภทหนึ่งที่จะมีคนต่างมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะให้ใครมา หรือครอบครองสิ่งใด
 สิ่งหนึ่ง เป็นผู้ชนที่มีลักษณะการแสดงออกที่มีความกระตือรือร้น ผู้ชนอีโก้ เป็นผู้ชนที่มีท่าทีหรือ
 พฤติกรรมที่สามารถหลีกเลี่ยงหรือหนีจากสถานการณ์ที่ไม่น่ารื่นรมย์ซึ่งเป็นสถานการณ์อันไม่พึง
 ประสงค์ โดยปรากฏในรูปต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและมีใช้ทางการ และผู้ชนก้าวร้าว เป็น
 ผู้ชนที่มีพฤติกรรมมุ่งที่จะกระทำหรือควบคุมบุคคลอื่น ซึ่งคือเจตนารมณ์ของคนเหล่านั้น เพื่อประโยชน์
 ของผู้กระทำหรือผู้ควบคุมเอง มีรูปแบบที่เป็นตัวแปรออกไปในรูปต่าง ๆ กัน เช่น ในรูปผู้ชน
 ก่อการจลาจล ผู้ชนประชาหัตถ์ ผู้ชนที่สร้างพฤติกรรมอันทำให้ตกใจกลัวในรูปของการก่อการ
 ร้าย เป็นต้น ผู้ชนที่เป็นตัวแปรอีกประเภทหนึ่งคือ ผู้รับสารหรือผู้ถูก/ผู้ฟัง อันเป็นผู้ชนที่มีความ
 เป็นทางการ และเป็นไปตามกติกาทางสังคมที่ใช้ควบคุม เป็นการแสดงออกที่ขึ้นอยู่กับสถาน
 ทางสังคมอยู่มาก โดยแสดงออกในรูปของผู้ชนตั้งใจ อันเกิดจากความประสงค์ของผู้มาร่วมด้วย
 อันมีลักษณะคล้ายผู้ชนซุ่มนุ้ม มีการแสดงออกในรูปของผู้ชนแสวงหาข่าวสาร ในลักษณะผู้สอดครุ
 ู้เห็น กับผู้ชนนินทาการ อันเป็นผู้ชนที่มีลักษณะชอบสร้างสรรค์ เพื่อจะฉอนคลายความตึงเครียด
 ทางอารมณ์ให้เกิดความบันเทิงใจ ส่วนอีกประเภทหนึ่งของผู้รับสารหรือผู้ถูก/ผู้ฟังก็คือ ผู้ชนบังเอิญ
 อันเป็นผู้ชนที่มาซุ่มนุ้ม หรือมุ่งดูเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นชั่วครู่ชั่วยาม ดังกรณีผู้ชนที่ซุ่มนุ้มตามป้ายจอด
 รถประจำทางหรือประชาชนมุ่งดูอุบัติเหตุ เป็นต้น

เรื่องพฤติกรรมผู้ชนแม้จะเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นเรื่องที่ไม่อาจจะกำหนดได้ว่า
 จะเกิดขึ้นเมื่อใด จะเป็นไปอย่างไร และเป้าหมายสุดท้ายจะมีความเป็นไปเช่นไร ทั้งนี้เนื่องจาก
 พฤติกรรมผู้ชนมีลักษณะที่ปราศจากโครงสร้างไว้เหตุผล จะสามารถเกิดขึ้นเมื่อใดก็ได้ อาจ
 ค่ำรงอยู่หรือดำเนินไปในระยะ เวลาที่หึงสั้นและยาวตามเงื่อนไขที่อาจมีขึ้น อีกทั้งไม่อาจจะกำหนด
 ทิศทางในการแสดงออกได้ ในการศึกษา เรื่องพฤติกรรมผู้ชนจึงมีข้อกำหนดเกี่ยวกับพฤติกรรม
 ผู้ชนไว้เพื่อผู้ศึกษาจะได้ใช้เป็นเกณฑ์พิจารณาในการระงับหรือยับยั้งพฤติกรรมผู้ชนที่ยังไม่เกิด
 ก็ไม่ควรจะให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ควรยับยั้งไม่ให้ขยายตัวกว้างขวางออกไป อันเป็นการควบคุม
 พฤติกรรมผู้ชนหรือยับยั้งพฤติกรรมผู้ชนไม่ให้เกิดขึ้นโดยปริยาย อีกทั้งยังเป็นการกำจัดพฤติกรรม
 ผู้ชนอันอาจก่ออันตรายที่เป็นผลร้ายต่อสังคมอีกด้วย ในการควบคุมพฤติกรรมผู้ชนนั้นได้กำหนดไว้
 คร่าว ๆ พอเป็นแนวในการศึกษา โดยเริ่มจากการสนองความต้องการทางอารมณ์ของสมาชิก อัน
 เป็นการสนองวัตถุประสงค์ที่สมาชิกต้องการ ซึ่งจัดเป็นวิธีการชจัดเงื่อนไขของพฤติกรรมผู้ชนได้
 ประการหนึ่ง จารีตของสมาชิก เป็นอีกวิธีการหนึ่งในการควบคุมพฤติกรรมผู้ชนในกรณีที่มีสมาชิก

ฝูงชนอยู่ภายใต้อิทธิพลของจารีต ก็อาจใช้จารีตอันเป็นที่สลดทางสังคมอย่างหนึ่งเป็นเครื่อง
 ควบคุมได้ ภาวะผู้นำฝูงชน เป็นผู้ที่มิใช่อิทธิพลต่อพฤติกรรมฝูงชนมาก เพราะเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจ
 ของฝูงชน เป็นผู้ที่ฝูงชนให้การยอมรับ การสามารถทำความเข้าใจกับผู้นำได้แล้วให้ผู้นำสลายฝูงชน
 จึงเป็นอีกวิธีหนึ่งในการควบคุมพฤติกรรมฝูงชน การควบคุมจากภายนอก นับว่าเป็นวิธีการควบคุม
 อีกวิธีการหนึ่ง โดยอาศัยกฎเกณฑ์และกติกาทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ นั่นคือ การใช้กฎเกณฑ์ทาง
 สังคม อันเป็นวิธีการหนึ่งที่ดี เป็นมาตรการควบคุมพฤติกรรมฝูงชนที่อาจดำเนินการตามขั้นตอน
 ต่าง ๆ เช่น สถานภาพของบุคคลบางกลุ่ม มีทหาร เป็นต้น ที่มักไม่อาจก่อกองสภาพพฤติกรรมฝูงชนได้
 เพราะถือว่าทหารนั้นต้องอยู่ในระเบียบวินัย ปฏิบัติตามคำสั่งผู้บังคับบัญชา นอกจากนี้อาจใช้
 เจ้าหน้าที่ผู้รักษาความสงบ เข้ามาควบคุมเช่นตำรวจหรือพนักงานรักษาความสงบ เป็นต้น ให้
 ดำเนินตามบทบาทของตนในการควบคุมพฤติกรรมฝูงชนก็ได้ การคัดค้าน เป็นอีกวิธีการหนึ่ง
 ในการควบคุมพฤติกรรมฝูงชน ในลักษณะของการสร้างทัศนคติหรือแนวคิดใหม่ที่คิดว่าเดิม
 เพื่อให้สมาชิกฝูงชนได้เห็นความสำคัญอันนั้น อาจนำมาเปรียบเทียบกัน จนสามารถ
 ทำให้เกิดกลุ่มใหม่ขึ้นมาได้ การสลายตัวของสิ่งยึดเหนี่ยว โดยการแยกหัวหน้าออกมา ก็คือ การ
 แยกฝูงชนออกเป็นกลุ่มย่อยให้มากที่สุดก็คือ เป็นวิธีการในการลดการระบอบทางอารมณ์ได้เป็นอย่างดี
 คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการลดพฤติกรรมฝูงชน เนื่องจากอาจ
 ทำให้ฝูงชน หรือสภาพฝูงชนไม่อาจดำรงอยู่ได้เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม อากาศร้อนจัด หนาวจัด
 เป็นต้น กรณีดังกล่าวนี้แม้จะถือว่าเป็นเรื่องที่เป็นไปไต่ยากหรืออาจไม่ปรากฏเลยก็ได้ แต่สามารถ
 ใช้เป็นวิธีการควบคุมฝูงชนได้ อย่างหนึ่งเช่นกัน นอกจากนี้เราอาจใช้วิธีการที่มักปรากฏในต่างประเทศ
 ที่นิยมใช้กันเสมอ ๆ คือการใช้เจ้าหน้าที่ที่เป็นนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ เข้าไปดำเนินการอย่าง
 ใดอย่างหนึ่งเพื่อสลายฝูงชน ดังกรณีที่เกิดขึ้นในเมืองชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยนักสังคม-
 ศาสตร์ได้เข้าไปดำเนินการและรวบรวมวิธีการต่าง ๆ ออกมาจัดเป็นหัวข้อ ๆ เพื่อความสะดวก
 ในการดำเนินการ เช่น แยกผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ให้อยู่นอกเหตุการณ์ หรือให้พ้นจากเหตุการณ์
 ป้องกันไม่ให้มีการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ด้วยกัน แยกผู้นำฝูงชนออกมาจากฝูงชน
 พยายามสร้างความอุ่นใจให้กับฝูงชน เพื่อให้เกิดความสงบอันยากต่อการควบคุม และป้องกัน
 ไม่ให้ฝูงชนมีจำนวนเพิ่มขึ้น ซึ่งวิธีการทั้งหมดนี้เป็นวิธีการที่นักสังคมศาสตร์ได้ทำบันทึกเสนอต่อผู้บริหาร
 บ้านเมืองในชิคาโก

ในบางกรณีการเกิดสภาพพฤติกรรมฝูงชนนั้น มักมีปัญหาเกี่ยวกับตัวบุคคลที่เป็นผู้มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมฝูงชน ที่เรามักเรียกกันว่า "ตัวहिจิมานะ" คือแต่ละฝ่ายต่างไม่ค่อยจะพบปะเผชิญหน้า เจรจาท่าความตกลงเข้าใจกันตามความเป็นจริง ส่วนใหญ่มักจะไม่ได้รับข้อมูลที่แท้จริง แต่จะได้รับข้อมูลรองจากผู้รายงาน ซึ่งอาจทำให้เหตุการณ์ผันเปลี่ยนไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางที่เลวร้ายยิ่งขึ้น ในกรณีเช่นนี้ ถ้าหากได้มีการท่าความเข้าใจกันระหว่างผู้นำฝูงชน โดยหันหน้าเข้าหากัน เจรจากัน ร่วมกันแก้ปัญหา โดยอาศัยหลักเมตตาธรรมหรือหลักอุทิสธรรม อันเป็นหลักการเห็นอกเห็นใจกันให้อภัยแก่กันและกัน การต่าง ๆ ก็อาจสำเร็จ จุลกิจลงด้วยดีได้ เพราะในกรณีเช่นนี้ถือว่าผู้กรณสามารถ เจรจาทกลงกันได้ตามหลักการดังกล่าวแล้ว และพฤติกรรมฝูงชนก็ยังไม่จำเป็นต้องขยายตัวรุกรามไปใหญ่โตมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

10.2 มวลชนตามแนวสังคมวิทยานั้นจัดเป็นพฤติกรรมรวมหมู่ประเภทหนึ่ง อันเกิดจากการที่ประชาชนในสังคมนั้นไม่ค่อยรู้จักและคุ้นเคยกัน แต่มาอยู่ใกล้ในสังคมเดียวกันมีความสัมพันธ์กันแต่เพียงหลวม ๆ ไม่แน่นแฟ้น แต่มีอารมณ์ร่วมหรือวัตถุประสงค์ตรงกัน มวลชนจึงเป็นการรวมกลุ่มกันของคนจำนวนมากที่มาจากแหล่งต่าง ๆ กัน มาอยู่รวมเป็นสังคมเดียวกันในรูปของชนต่างวัฒนธรรมหรือสังคมที่รวมอนุวัฒนธรรม มีแบบแห่งการดำเนินชีวิตซึ่งกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป มีความสัมพันธ์กับคนจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ สังคมที่มีลักษณะ เช่นนี้ส่วนใหญ่มักเป็นสังคมเมือง หรือสังคมอุตสาหกรรม อันเป็นที่รวมชนต่างวัฒนธรรมหรืออนุวัฒนธรรมดังกล่าวแล้ว

มวลชนนั้นถือว่าเป็นที่รวมของชนต่างวัฒนธรรมหรืออนุวัฒนธรรมดังกล่าวแล้ว โดยการรวมกันนั้นในค่านความสัมพันธ์จะมีลักษณะของการรวมกันแต่เพียงหลวม ๆ ไม่แน่นแฟ้น เช่น สังคมประเภทอื่น สมาชิกในมวลชนไม่ได้มีการติดต่อบริสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะมวลชนประกอบด้วยคนที่มีภูมิหลังต่าง ๆ กัน เช่น มีสถานภาพ ฐานะทางชั้นชน ตำแหน่ง หน้าที่และอาชีพไม่เหมือนกัน (พ.ศ.ร., น.220) เมื่อเป็นเช่นนี้จะชอกกล่าวถึงมวลชนในค่านต่าง ๆ ดังนี้

10.2.1 ลักษณะเฉพาะของมวลชน โดยที่สมาชิกในมวลชนต่างมีผลประโยชน์ร่วมกัน ในฐานะที่อยู่รวมในสังคมเดียวกัน จึงมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายอย่างเดียวกัน มีลักษณะเป็นปัจเจกบุคคล คือมีความรู้สึกแยกตนเองออกจากผู้อื่น ในลักษณะที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน และไม่

ประสงค์จะรู้จักกันด้วย ความสัมพันธ์จึงมีลักษณะผิวเผิน มีความรู้สึกคล้ายถูกทอดทิ้ง ว่าแห้ว
อ้างอ้าง ต่างคนต่างอยู่ ฐูเรื่องของกันและกันโดยผ่านทางสื่อมวลชน และอิทธิของสื่อมวลชนจะ
เป็นตัวชี้นำมวลชน อันอาจก่อให้เกิด มติมหาชน ได้ ซึ่งอาจถูกปลุกปั่นยุยงโดยนักโฆษณาชวนเชื่อ
หรือนักปลุกระดม ผู้เข้าใจจุดอ่อน ความกดดันและปัญหาทาง ๆ ที่คนส่วนใหญ่รู้สึกว่ามีอยู่ร่วมกัน
อันอาจกลายเป็นฝูงชนวุ่นวาย (mob) ที่มีอารมณ์รอนแรงร่วมกันที่เรียกว่า มติมหาชน
ซึ่งแต่ละฝ่ายตนเองไม่สามารถทำการสำคัญร่วมกันได้ ทั้งนี้เพราะต่างคนต่างมีภูมิหลังความสนใจ
และประสบการณ์ต่าง ๆ ร่วมกันแต่เพียงเล็กน้อย

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่ามวลชนนั้นไม่มีองค์การสังคม ไม่มี
ผู้นำจัดตั้ง ไม่มีโครงสร้างในค่านิยมสถานภาพ และบทบาทของสมาชิก โดยแต่ละคนในมวลชนต่าง
คนต่างมุ่งคำนึงถึงเงื่อนไขของตนเอง จึงมีอิสระและสามารถตอบสนองต่อแรงกระตุ้นทางสังคม
จากปัจจัยภายนอก

10.2.2 จากลักษณะเฉพาะที่กล่าวข้างต้น จะเห็นว่า มวลชนนั้นเป็นปรากฏการณ์
ทางสังคมที่มีการอยู่กันอย่างกระจัดกระจายหรือห่างไกล ๆ ก็คือ บรรดาบุคคลที่กระจัดกระจาย
กันอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งแต่ละคนต่างตอบสนองต่อสิ่งเร้าชนิดเดียวกันอย่างอิสระในวิถีทางเดียวกัน
ดังนั้น มวลชนจึงจัดเป็นมวลรวมกันของคนมากกว่า โดยมีผลก่อให้เกิดจุกจุกทางค่านิยมทั้งใจ
ตรงกันและมีการตอบสนองตรงกัน แต่มีการรวมหมู่้น้อยกว่า ทั้งนี้ เพราะขาดการกระทำระหว่าง
กันที่จะผูกพันกลุ่มเข้าด้วยกันได้ทั้งหมด

10.2.3 มวลชนในรูปของ สังคมมวลชน ก็เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่ง
มักเน้นที่ความผูกพันกับความมีเหตุผล สติปัญญา ความสามารถ มีการติดต่อกันทางสังคม ใน
ลักษณะที่ไม่มีการ เจาะจงตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่งแน่ชัดลงไปโดยเฉพาะ การติดต่อกันระหว่างบุคคล
ก็ตี กลุ่มก็ตี จึงมีลักษณะที่ต้องอิงอาศัยสถาบัน สมาชิกส่วนใหญ่มักคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนมากกว่า
ส่วนรวม เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้แต่ละคนขาดความสนิทสนมคุ้นเคยที่เคยมีอยู่ต่อกัน และแต่ละคน
มักเกิดความรู้สึกขาดความปลอดภัยจนเกิดสภาพโรคเดียว อ้างอ้าง มีความสับสน มีความสำนึก
ที่ขาดความรับผิดชอบ และไร้ที่สถานทางสังคม เกิดมโนภาพเกี่ยวกับ อนิ คือ สังคมเมือง
หรือ อุตสาหกรรม ที่มีลักษณะแตกแยก เลื่อนลอย สมาชิกมีลักษณะก้าวร้าว เป็นต้น อันทำให้สังคม

มวลชนมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๆ ก็คือ มีสภาวะนิรนาม คือไม่มีชื่อปรากฏขึ้นมาโดยเฉพาะ สังคมมีจรรยาภาพคือการเคลื่อนไหวอยู่เสมอ ความสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกจึงมีความเป็นทางการที่ปรากฏในรูปของทุติยภูมิ หรือเป็นพิธีมากขึ้น แต่ละคนจะมีความสำคัญค่านิยมบทบาทโดยบทบาทหนึ่ง โดยเฉพาะตามสถานภาพของตน และมักจะมีค่านิยมทางประเพณีและเป้าหมายที่ตรงกัน ดังนั้นสังคมมวลชนจึงเป็นสังคมที่ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างแสดงบทบาทของตนในสังคมนั้น ๆ

10.2.4 เนื่องจากสังคมมวลชนเป็นสังคมที่ปรากฏในสังคมเมืองหรือสังคมอุตสาหกรรม สังคมจึงเป็นที่รวมชนต่างวัฒนธรรมหรืออนุวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจึงมีความเป็นทางการมากและมีเหตุผล มักไม่ค่อยแน่นแฟ้น สภาพสังคมเองจะมีลักษณะเป็นสังคมอุคมโลกา คือสังคมที่มีความมุ่งหวังทางเศรษฐกิจ การเป็นอยู่ของสมาชิกจึงมีลักษณะแบบตัวใครตัวมัน โดยต่างคนต่างอยู่ในลักษณะที่ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน สังคมจึงมีลักษณะแตกแยกเลื่อนลอย ย้ำค่านิยมปัจเจกบุคคล และทำให้สังคมมวลชนเกิดคิมวลชนขึ้น โดยนักโฆษณาชวนเชื่อหรือนักปลุกระดมมวลชนที่มาชักจูง ชี้นำมวลชน จึงทำให้มวลชนในสังคมมวลชนขาดคุณคิด ขาดที่ปรึกษา ทำให้สังคมนั้นมีลักษณะแตกแยกเลื่อนลอย เกิดภาวะออกห่าง คือภาวะความวิกลจริต หรือความเลื่อนลอยจากภาวะปกติ รวมทั้งการห่างเหินจากคัมสมรสอีกด้วย มีความเป็นอนินิ คือมีความเป็นอิสระเต็มที่ จนอาจถึงกับมีภาวะความไร้บรรทัดฐาน ความเสียระเบียบทางสังคมและส่วนตัวบุคคล ตลอดจนการทำให้เสียกำลังใจอีกด้วย

10.2.5 จริงอยู่ในสังคมมวลชนนั้นแม้สมาชิกจะต่างแสดงออกทางพฤติกรรมในลักษณะสังคมผู้อื่นนำ อันเป็นสังคมเอาอย่างหรือเลียนแบบผู้อื่นก็ตาม แต่การแสดงออกทางพฤติกรรมบางอย่างมีการรับเอาการแสดงออกทางพฤติกรรมบางอย่างเฉพาะที่มีรูปแบบสำคัญ ๆ มาใช้ก็ได้ ถ้าพฤติกรรมนั้น ๆ สามารถทำให้สังคมมีความเป็นเอกภาพ คือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนสามารถสร้างอิทธิพลให้มีพลังยิ่งใหญ่ขึ้นไปอีก พร้อมทั้งขยายตัวกว้างขวางออกไป

จริงอยู่พฤติกรรมมวลชนนั้น เป็นพฤติกรรมที่ไม่มีมีการเจาะจงตัวบุคคล โดยแต่ละคนสามารถติดต่อกันเองได้ทางอ้อมในรูปของความหลากหลายไว้กฎเกณฑ์ การติดต่อกันของมวลชนจะมีบทบาทมาก และเป็นไปตามบทบาทที่สำคัญ ๆ อันเป็นทางการ นอกจากนี้พฤติกรรมมวลชนยังผนวกไปถึงระดับของพฤติกรรมความเชื่อและความสนใจที่ขยายวงกว้างออกไป

10.2.6 การแสดงออกทางพฤติกรรมของมวลชน ซึ่งเราเรียกกันว่า พฤติกรรมมวลชน นั้น เป็นรูปแบบทางพฤติกรรมที่เอาอย่างผู้อื่น อันเป็นพฤติกรรมเลียนแบบผู้อื่น พฤติกรรมผู้อื่นนำ ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่า สหสมัยชนนำ อันเป็นพฤติกรรมของสังคมที่ยำการกระทำตามอย่างกันนั่นเอง

ในการจัดรูปแบบพฤติกรรมมวลชนออกเป็นประเภทต่าง ๆ นั้น เป็นการจัดออกไปตามที่ยอมรับกันในสังคม จัดออกเป็น 5 ประเภท คือ ข่าวลือ เป็นการแพร่ข่าวสาร หรือการสื่อสารที่ไม่ปรากฏต้นตอ ปรากฏจากข้อมูล ออกจากปากคนคนหนึ่งไปยังคนอื่นอีกคนหนึ่ง แล้วแพร่กระจายออกไปทั้งกลุ่ม จนถึงทั้งสังคม ซึ่งข่าวลือนั้น เป็นข่าวที่แพร่ออกไปโดยไม่มี การตรวจสอบ และไม่เป็นทางการ เป็นข่าวสารที่ไม่อาจใช้ยืนยันหรืออ้างอิงข้อเท็จจริงได้ เมื่อเกิดขึ้นมักขึ้นอยู่กับสถานการณ์จะเอื้ออำนวยให้หรือไม่ และมักขึ้นอยู่กับปริมาณความสนใจและความคลุมเครือในสถานการณ์ มีการแพร่โดยไม่มี การสอบสวนหาข้อเท็จจริง ส่วนจะแพร่ไปเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับวิธีการ และแนวทางของการแพร่ข่าวลือนั้นมีประสิทธิภาพของการสื่อสารมวลชน ซึ่งอาจใช้วิธีการที่แพร่ออกไปทางปากคือคำพูดและวิธีการดำเนินการสื่อสารมวลชน

ความคลั่งนิยมชั่วขณะ เป็นรูปแบบทางพฤติกรรมที่ถูกนำมาใช้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งอยู่ระหว่างเวลาอันจำกัดของสังคม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเวลาที่ถูกจำกัด อันเป็นที่ยอมรับทางสังคมและมักดำรงอยู่ในช่วงเวลาอันสั้น ความคลั่งนิยมชั่วขณะนี้ส่วนมากมักเป็นพฤติกรรมมวลชนที่มีเหตุผลน้อยที่สุด ทั้งนี้ เนื่องจากหาจุดยืนที่แน่นอนตายตัวยังไม่ได้ เพราะเป็นพฤติกรรมที่ขึ้นอยู่กับชั่วขณะไม่คงทนถาวรเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป

สมัยนิยม ถือว่าเป็นพฤติกรรมมวลชนรูปแบบหนึ่งที่เป็นที่ยอมรับกันว่ามีเหตุผลมากที่สุด และเป็นพฤติกรรมที่มีการยอมรับกันทั่วไป ทั้งนี้เพราะถือว่าสมัยนิยมเป็นเรื่องของขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงที่เป็นที่ยอมรับกันทางสังคม อันอาจก่อให้เกิดประเพณี ขนบธรรมเนียม ขึ้นมาโดยไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับกาลเวลา และมักเป็นพฤติกรรมที่ถูกจำลองและลอกเลียนแบบมาตลอด โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงเนื้อหาที่แท้จริงของมันในทุกระดับเลย สมัยนิยมจึงเป็นพฤติกรรมที่ขึ้นอยู่กับ การนิยมนยอมรับของสังคมเอง ในบางครั้งบางคราวสมัยนิยมเป็นที่ยอมรับกันในสังคมจนกลายเป็นพฤติกรรมที่ปรากฏออกมาในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณี อันเป็นวัฒนธรรม อันเป็นเครื่องบ่งบอกให้รู้ลักษณะเฉพาะของสังคม เช่นการแต่งกาย สภาพความเป็นอยู่ ศิลปะ ภาษาพูด ตลอดจนการมีปรัชญาแห่งชีวิต การนับถือศาสนา เป็นต้น

ความบ้ำคั่ง เป็นรูปแบบทางพฤติกรรมมวลชนประเภทหนึ่ง เช่นเดียวกับรูปแบบทางพฤติกรรมมวลชนประเภทอื่น ๆ จักเป็นพฤติกรรมที่ขาดเหตุผลมากที่สุด ในบรรดาพฤติกรรมมวลชนทุกประเภท เพราะเป็นพฤติกรรมที่ปราศจากการพิจารณาไตร่ตรองตามหลักเหตุผล และไม่ดำรงคงทนอยู่ในสังคมได้นาน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพอใจของมวลชนเอง เป็นพฤติกรรมที่มักเกิดขึ้นจากความนิยมยอมรับรูปแบบใด ๆ ชั่วขณะที่นิยมเท่านั้นเอง อันเป็นความนิยมที่ฉาบฉวย ดังนั้น ความบ้ำคั่งจึงขึ้นอยู่กับอารมณ์ การยอมรับหรือความพอใจดังกล่าวแล้ว

เรื่องความบ้ำคั่งนี้ จะขึ้นอยู่กับอารมณ์ที่จะยอมรับหรือความพอใจของคนในสังคมมากกว่าเหตุผล หรือความเป็นจริง ในบางโอกาสอาจมีลักษณะคล้ายเป็นโรคระบาดอย่างหนึ่งที่สามารถแพร่คิดออกไปอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้จากกรณีที่บางคนยอมทนทุกข์ทรมานเพื่อให้เป็นที่ยอมรับในสังคม ยอมเสียเงินจำนวนมากเพื่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอันเป็นที่ยอมรับกันในสังคม เป็นต้น จะมีความรู้สึกพอใจ อิ่มอกอิ่มใจที่ได้ทำเช่นนั้น และยอมรับผลจากการกระทำนั้น ๆ โดยไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริง และเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น

ฮีสทีเรีย เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมและรูปแบบของพฤติกรรมมวลชนประเภทหนึ่ง ซึ่งมักปรากฏทางจิตของมวลชนอย่างหนึ่ง ในลักษณะของความวิปลาส หรือความผิดปกติทางจิต ที่ได้รับมาในลักษณะความตั้งใจจากประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่เคยประสบมา ส่วนใหญ่จะปรากฏในรูปของจิตหลอน ความมีอารมณ์ไม่มั่นคง หวั่นไหว และความอ่อนแอ ซึ่งส่วนมากมักจะเกิดจากความไม่เข้าใจสภาพใด ๆ ที่ยังไม่เคยประสบมาก่อน

ฮีสทีเรียนี้ จะมีลักษณะที่เป็นรูปแบบทางพฤติกรรมที่มักแสดงออกโดยปราศจากเหตุผลมากที่สุด โดยไม่มีเบื้องต้นไม่มีที่สิ้นสุด การแสดงออกมักขาดระเบียบ และปรากฏออกมาโดยไม่รู้สึกรู้สีกว่า ทั้งนี้เพราะไม่ได้เตรียมตัวเตรียมใจไว้ล่วงหน้า และอาการที่ปรากฏในรูปของฮีสทีเรียนี้มักบังคับหรือควบคุมไม่ได้ ดังนั้น ฮีสทีเรียจึงมักปรากฏในรูปของภาวะที่ปราศจากสติสัมปชัญญะ และกลไกที่ควบคุม ผู้ที่ตกอยู่ในภาวะเช่นนี้จึงมักมีอารมณ์อ่อนไหวง่ายและแสดงออกทางพฤติกรรมโดยไม่ได้ตั้งใจและขาดความรู้สึกตัว

รูปแบบพฤติกรรมมวลชนดังกล่าวมาโดยย่อ จะเป็นพฤติกรรมที่มักเกิดขึ้นในสังคมมวลชน อันเป็นสังคมเมืองหลวงหรือสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นสังคมที่รวมชนต่างวัฒนธรรมหรือ

อนุวัตรธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกมวลชนจึงเป็นทางการ มีลักษณะหลวม ๆ ไม่แน่นแฟ้น เช่นความสัมพันธ์ทางธรรมชาติ หรือความสัมพันธ์ด้านประมุขอื่น อันเป็นความสัมพันธ์ที่มีความแนบแน่นและมั่นคง รูปแบบต่าง ๆ ของพฤติกรรมมวลชนจึงมักเป็นพฤติกรรมเลียนแบบผู้อื่นหรือสังคมผู้อื่นนำ อันเป็นสังคมเอาอย่างผู้อื่น ทั้งนี้เพราะกระแสค่านิยมยอมรับพฤติกรรมบางอย่างสูงมาก เนื่องจากค่านิยมทางสังคมดังกล่าวแล้ว

10.3 พฤติกรรมทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง ที่มักจะถูกนำมาใช้เสมอ และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมสมัยใหม่ หรือสังคมอุตสาหกรรม คือ มหาชน หรือ สาธารณชน ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของพฤติกรรมรวมหมู่ และเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม เป็นการอยู่ร่วมกันของคนต่างวิถีชีวิตของตนเอง ที่มีการรวมกลุ่มกันในสังคมหนึ่ง ๆ และมีกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป โดยต่างคนต่างมีผลประโยชน์ร่วมกัน แต่สมาชิกแต่ละกลุ่มไม่อาจรวมตัวกันในรูปของกลุ่มได้ ซึ่งมักจะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันว่า สาธารณชนบ้าง มหาชนบ้าง แต่ทั้งนี้เข้าใจว่ามีความหมายอย่างเดียวกัน อันบังถึงภาวะแห่งการกระทำเพื่อประชาชนทั่วไป โดยมีได้เฉพาะเจาะจง เฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยตรง เรื่องมหาชนหรือสาธารณชนนี้ จะมีความหมายกว้างขวางมาก คือไม่ได้ผูกขาดที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยตรง จึงหมายถึงคนจำนวนหนึ่งที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ในที่นี้จะขอใช้คำว่า "มหาชน" แทน "สาธารณชน" เพื่ออนุรักษ์ความคติของทางราชการ โปรดเข้าใจตามนี้ด้วย

ความจริงแล้ว คำว่า มหาชน มิได้มีลักษณะแตกต่างไปจากคำว่า ผู้ชน และมวลชนเลย เพราะหมายถึงการรวมกันเป็นกลุ่มก้อนของคนจำนวนหนึ่ง แต่องค์ประกอบและโครงสร้างภายในของมันไม่เหมือนกัน ข้อนี้เองที่ทำให้เกิดประเภทต่าง ๆ ของพฤติกรรมรวมหมู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาชน จะมีลักษณะเฉพาะโดยตรงของมันเอง อันแตกต่างจากผู้ชน และมวลชนมาก จะขออธิบายพอเป็นแนวดังนี้

10.3.1 เมื่อกล่าวถึงลักษณะทั่วไปของมหาชน จะเห็นได้อย่างชัดเจนอย่างหนึ่งก็คือการขาดความสัมพันธ์กันภายในภาพสำหรับสมาชิก แต่มีความเกี่ยวข้องกันโดยอาศัยปัญหาประเด็นปัญหา หรือสถานการณ์เชิงปัญหาที่ต้องนำมาสนทนากันเพียงอภิปรายโต้เถียงกัน และรู้ประเด็นปัญหาโดยผ่านทางสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ดังนั้นปัญหาหรือประเด็นปัญหาจึงเป็นสื่อของการรวมกันของคนในรูปมหาชน

เรื่องปัญหาหรือประเด็นปัญหาจัดเป็นศูนย์รวมของการรวมกันของมหาชน เพราะเป็นปัจจัยก่อให้เกิดการแพร่คิดต่อทางสังคม โดยก่อให้เกิดความสนใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกันของบรรดามัจเจกบุคคล โดยแต่ละปัจเจกบุคคลเกิดจิตผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันชั่วคราว สนใจปัญหาเดียวกัน จนเกิดเป็นกลุ่มขึ้น การที่บรรดามัจเจกบุคคลทั้งหลายต่างให้ความสนใจปัญหาหรือประเด็นปัญหาใด ๆ นั้น นับเป็นตัวแปรสำคัญของมหาชนขึ้น เพราะทำให้มหาชนเกิดความหลากหลายออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามปัญหาหรือตามประเด็นปัญหานั้น ๆ

มหาชนนั้นจะมีลักษณะเฉพาะของมันเอง ซึ่งเป็นรูปแบบทางพฤติกรรม รวมหมู่ประเภทหนึ่ง อันประกอบไปด้วยบุคคลที่ถือว่าพวกตนได้รับความกระทบกระเทือนจากเหตุการณ์หรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง สามารถแสดงความสนใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนโดยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง และเห็นว่าความคิดเห็นหรือผลประโยชน์ของพวกตนได้รับการพิจารณา ดังนั้น คำนี้จึงมักถูกนำมาใช้ในกิจการทั่วไปกับบุคคลประเภทต่าง ๆ ในสังคม ในรูปของประชาชนที่กระจัดกระจายกันออกไปในสังคม โดยเป็นผู้ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่แต่ละคนกระทำอยู่ โดยมีวัตถุประสงค์ตรงกันหรือมีเป้าหมายอย่างเดียวกัน

10.3.2 มหาชนนั้นแม้จะมีลักษณะกระจัดกระจายกันอยู่ก็จริง แต่การมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายอย่างเดียวกัน สนใจปัญหา ประเด็นปัญหา หรือสถานการณ์เชิงปัญหาอย่างเดียวกัน ทำให้เกิดกลุ่มตามวัตถุประสงค์ขึ้นที่ถือว่าเป็นมหาชน เมื่อเป็นเช่นนั้นมหาชนจึงหมายถึงการรวมบุคคลอื่นนอกจากวงศาคณาญาติหรือมิตรสหาย ซึ่งก็คือประชาชนทั่วไปนั่นเอง

จริงอยู่มหาชนนั้น แม้จะมีความหมายกว้างขวางมากเพียงใดก็ตาม ในการกำหนดนิยามมหาชนแน่นอนลงไปก็มิได้จะทำได้ง่ายนัก เพราะอาจสร้างความคลุมเครือได้ เราจึงกำหนดนิยามอย่างง่าย ๆ เพียงว่า กลุ่มของคนที่กระจัดกระจายกันประเภทหนึ่ง ซึ่งต่างสนใจในประเด็น หรือสถานการณ์ใด ๆ อย่างเดียวกัน สามารถเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยได้ในรูปของการใช้ร่วมกัน มหาชนจึงขึ้นอยู่กับการรวมเป็นประการสำคัญ เพราะถือว่าเป็นตัวการที่สามารถกำหนดมหาชนออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ อันอาจทำให้ง่ายต่อการจัดมหาชนออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ตามความสนใจประเด็นหรือสถานการณ์เชิงปัญหา ดังได้กล่าวมาแล้ว

10.3.3 ในด้านความแตกต่างระหว่างมหาชนกับฝูงชนและมวลชนนั้น มีข้อที่น่าศึกษาอย่างมากก็คือลักษณะการรวมกันเป็นกลุ่มก้อนที่ต่างมีโครงสร้างแตกต่างกันออกไป ฝูงชนเน้นการมารวมกัน ณ ที่ใดที่หนึ่ง โดยมีความสัมพันธ์กันกายภาพและมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายตรงกัน มวลชนเป็นเรื่องของคนที่จะจัดกระจาย มีการติดต่อสัมพันธ์กันที่มักจะอิงอาศัยสถาบันหรือทางการ มีความเป็นกลุ่มทุติยภูมิ แต่มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายตรงกัน ส่วนมหาชนหมายถึงคนที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป จะเป็นใครก็ได้ที่ไม่ใช่วงศาคณาญาติหรือเพื่อนฝูงที่มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายตรงกัน ฝูงชนและมหาชนต่างล้วนเป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการทั้งนั้น ส่วนมวลชนค่อนข้างจะเป็นทางการและมีแบบแผนที่แน่ชัดมาก ดังนั้น ฝูงชน มวลชน และมหาชน หากพิจารณาในด้านความแตกต่างกันแล้ว จะมีองค์ประกอบส่วนย่อยที่ถือว่าเป็นโครงสร้างของมัน เป็นตัวแปรที่จะบ่งชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างกัน ดังได้กล่าวมาแล้ว และทิ้งดูในบทที่ 7 ข้อ 6 ประกอบด้วย

10.3.4 เรื่องมหาชนที่แปลกจากการรวมกลุ่มประเภทอื่น ๆ เพราะไม่มีการจัดประเภทของมหาชนออกไปต่าง ๆ นานา เช่นกลุ่มอื่น ๆ จึงทำให้เห็นว่ามหาชนนั้นหากจัดเป็นประเภทต่าง ๆ แล้ว จะมีมากมายหลากหลายออกไปกว่ากลุ่มประเภทอื่น ๆ มาก เพราะกลุ่มอื่น ๆ นั้น มีกำหนดแน่ชัดลงไปเลย จนไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงยักย้ายไปเป็นอย่างอื่นได้ แต่มหาชนไม่ได้กำหนดลงไปตายตัวเช่นนั้น ดังนั้น การจัดมหาชนออกเป็นประเภทต่าง ๆ จึงขึ้นอยู่กับความสนใจ ประเด็น หรือสถานการณ์เชิงปัญหาของสมาชิก ว่าสมาชิกมีความสนใจเรื่องอะไร ปัญหาหรือประเด็นปัญหาตลอดจนสถานการณ์เชิงปัญหาใด ๆ ทั้งนี้ เพราะความสนใจปัญหา ประเด็น หรือสถานการณ์เชิงปัญหาที่สมาชิกแต่ละคนสนใจจึงเป็นตัวแปรจัดประเภทของมหาชนออกไปตามความสนใจนั้น ๆ เรื่องนี้หากพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าการจัดประเภทออกไปมากกว่าพฤติกรรมรวมหมู่ประเภทอื่น ๆ เพราะสามารถแยกประเภทออกได้ทุกขณะตามความสนใจ แต่อย่างไรก็ดีการจัดประเภทของมหาชนยังมีองค์ประกอบที่เห็นข้อปลีกย่อยอีกมากมายที่ผู้ศึกษาพึงทำความเข้าใจ และพิจารณาให้ถ่องแท้ มิฉะนั้นอาจทำให้เกิดความเข้าใจไขว้เขวได้

10.3.5 ดังได้กล่าวแล้วว่า ปัญหาประเด็นหรือสถานการณ์เชิงปัญหา เป็นตัวแปรที่ทำให้มหาชนแตกต่างและขยายตัวออกไปเป็นประเภทต่าง ๆ ในกรณีที่เกิดปัญหา ประเด็น หรือสถานการณ์เชิงปัญหา อย่างไม่ค่อยอย่างหนึ่งหรือมีความหลากหลาย มีเจกบุคคลแต่ละคนต่างให้

ความสนใจปัญหา ประเด็น หรือสถานการณ์เชิงปัญหา ประเภทใดประเภทหนึ่ง หรืออาจสนใจหลาย ๆ ปัญหาก็ได้ ต่างหาทางแก้ปัญหาโดยใช้วิธีการตามหลักเหตุผล ตามความรู้ ความสามารถของแต่ละคน จนสามารถหาข้อสรุปของปัญหา ประเด็นหรือสถานการณ์เชิงปัญหานั้น ๆ อันเป็นการก่อกมคติขึ้น

มติหรือความเห็น จึงเป็นทัศนะหนึ่งที่มีต่อปัญหาในสังคมนั้น ๆ ซึ่งอาจเป็นสังคมทั้งที่มีวัฒนธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีความหลากหลาย ซึ่งมีคตินี้หากมีทัศนะหรือความเห็นตรงกันก็ไม่มีปัญหาใด ๆ หากมีทัศนะหรือความคิดเห็นไม่ตรงกันหรือขัดแย้งกัน ก็ต้องพยายามทำความเข้าใจและหาข้อสรุปจากการวิเคราะห์ วิจัยตามหลักการและเหตุผล อันเป็นข้อสรุปสุดท้ายหรืออาจใช้ค่าแสดงของผู้ที่ยอมรับนับถือกันว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในหัวข้อปัญหาที่มีผู้นำมาขอปรึกษา ซึ่งถือว่าเป็นข้อสรุปรวมยอดที่ยอมรับกันว่า มติหรือความเห็นรวบยอด

มตินั้น จัดเป็นข้อพิจารณาที่เห็นว่าเป็นความจริง จากการใช้อยูญาความคิดประกอบ ถึงแม้จะไม่ได้อาศัยหลักฐานพิสูจน์ยืนยันได้เสมอไปก็ตาม เป็นทัศนะหรือประมา- การเกี่ยวกับปัญหาหรือประเด็นใดประเด็นหนึ่ง เช่นทัศนะเกี่ยวกับความเหมาะสมของนโยบายวางแผนครอบครัว และเป็นค่าแสดงของผู้ที่ยอมรับนับถือกันว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในหัวข้อปัญหาที่มีผู้นำมาขอปรึกษา นอกจากนี้ มติยังเป็นการตอบสนองหรือคำตอบที่เห็นค่าพูดที่มีนัย ที่แต่ละบุคคลสามารถแสดงออกในการตอบสนองต่อสถานะอันเป็นสิ่งแวดล้อมเฉพาะการใดการหนึ่งในปัญหาพื้นฐานบางปัญหาที่ได้มีการยกขึ้นมา (R.E. Lane & D.O. Sears, 1965, p.8) อันเป็นการใช้มติเพื่อการตอบสนองต่อปัญหาที่ถูกยกขึ้นมา โดยจะเน้นคำในใจคำหนึ่งก็ตาม การตอบปัญหาก็จักว่าเป็นการแสดงมติอย่างหนึ่งได้

ปกติแล้ว มติหรือความเห็นมักจะเกี่ยวข้องกับระบบทางการเมือง อันเป็นระบอบการปกครองที่ขึ้นอยู่กับ การยอมรับของคนส่วนมาก ดังกรณีการ เลือกผู้แทน หรือตัวแทน ในกิจกรรมต่าง ๆ การเลือกสรรผู้จงรักภักดีต่อกลุ่ม การมีเอกลักษณ์ประจำกลุ่มจากประชาชนผู้มีความหลากหลายในกลุ่มนั้น ๆ ความสภาพของสิ่งแวดล้อม การเลือกหัวหน้า หรือผู้นำกลุ่ม เพื่อรับผิดชอบในกิจกรรมของกลุ่มด้วยตนเอง และการใช้สิทธิที่มีอยู่อย่างบางประการ แม้เป็นการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ทางสังคมก็ตาม แต่เป็นการกระทำที่เกิดจากมติของคนส่วนใหญ่เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม แม้จะไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ก็ยังมี การยอมรับกัน

มติจากคนหมู่มากหรือคนจำนวนหนึ่งที่ต่างถือว่าพวกตนได้รับความกระทบ
กระเทือนจากเหตุการณ์หรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง มีความสนใจในเรื่องนั้น มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนโดยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง และยังมีความเห็นว่า ความคิดหรือผลประโยชน์ของพวกตน
ได้รับการพิจารณา ซึ่งปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้จัดเป็นมหานชนทั้งสิ้น มติหรือทัศนคติจากคน
เหล่านี้จึงจัดเป็น มตินมหาชน ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ทุกคน นอกจากวงศาความนึกหรือมิตรสหาย
สามารถเข้าไปเกี่ยวข้องได้ แม้จะมีลักษณะที่เป็นองค์ประกอบที่กระจัดกระจายกันอยู่ก็ตาม
แต่ต่างสนใจปัญหาหรือประเด็นปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ถือว่าเป็นมหานชนประเภทหนึ่ง ๆ นั่นเอง

11. ปรากฏการณ์ทางสังคมอีกประเภทหนึ่ง ที่ไม่จัดเป็นพฤติกรรมรวมหมู่ แต่เกี่ยวข้องกับ
พฤติกรรมรวมหมู่ในด้านการกระจายหรือการแพร่ข่าวสารที่มีลักษณะเลื่อนลอยปราศจากข้อมูล
ที่เป็นจริง และถือว่าเป็นตัวการที่อาจก่อให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ได้ ในลักษณะของสื่อที่สามารถ
เปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม และความรู้สึกได้ มีความคล้อยตามความต้องการได้ ที่เรียกว่า การ
โฆษณาชวนเชื่อ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อให้สามารถจูงใจผู้ที่มีความคิดเห็นไม่ตรง
กันให้ตรงกัน ให้มีความคิดเอนเอียงเข้าข้างทางฝ่ายของตน เพื่อให้บรรลุประโยชน์จากการ
ยอมรับอันเป็นผลจากการโฆษณาชวนเชื่อ นั้น ๆ จริงอยู่การโฆษณาชวนเชื่อ นั้น แม้จะไม่จัดเป็น
ประเภทหนึ่งของพฤติกรรมรวมหมู่ก็ตาม แต่เป็นปัจจัยที่สำคัญและมีอิทธิพลมากต่อพฤติกรรมรวมหมู่
เพราะสามารถทำให้เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ประเภทต่าง ๆ ได้ ดังนั้นการโฆษณาชวนเชื่อจึง
เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญและมีอิทธิพลมากต่อพฤติกรรมรวมหมู่ เพราะสามารถทำให้
เกิดพฤติกรรมรวมหมู่ประเภทต่าง ๆ ได้ ดังนั้นการโฆษณาชวนเชื่อจึงเป็นปรากฏการณ์ทาง
สังคมที่สำคัญประการหนึ่งที่นำศึกษา โดยจะกล่าวถึงตามลำดับไป ดังนี้

11.1 การโฆษณาชวนเชื่อ นั้น มีลักษณะที่นำจะทำความเข้าใจอันดับแรกก็คือ เป็นวิธีการ
กระจายความคิดและข่าวสาร เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้ประการหนึ่ง เป็นอีกวิธีการหนึ่งในการ
แพร่มติมหาชนไปสู่มหาชนด้วยกัน ในด้านการศึกษาดูว่าการโฆษณาชวนเชื่อมีลักษณะที่เป็นทั้ง
ศาสตร์และศิลป์ แต่ในขณะเดียวกันแนวความคิดทางด้านจิตวิทยาที่ดี ทางสังคมวิทยาก็ดีถือว่า
การโฆษณาชวนเชื่อจะมีลักษณะที่เป็นเทคนิคมากกว่าเป็นศาสตร์ พุค่ง่าย ๆ ก็คือ เป็นวิธีการ
มากกว่าวิชาการ จัดเป็นเทคนิคสมัยใหม่ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับศาสตร์สาขาใดสาขาหนึ่งหรือ
หลายสาขาได้ จึงทำให้เห็นว่าการโฆษณาชวนเชื่อจึงเป็นการแสดงออกทางศาสตร์ต่าง ๆ
โดยจรรยาภาพของมันเอง ที่สามารถก่อให้เกิดความสำเร็จและความล้มเหลว

คามปกติแล้วเรามักจะถือกันว่าการ โฆษณาชวนเชื่อ เป็นวิธีการหนึ่งที่พยายาม ส่งเสริมหรือสนับสนุนทัศนคติทางอารมณ์ในประเด็นใด ๆ ที่ยังไม่ลงรอยเกี่ยวกับหรือคนละ แนวทางกัน ทั้งนี้ เพื่อให้ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยเกิดความเห็นคล้อยตามที่ตนต้องการ อันจะเป็น ประโยชน์แก่ตนหรือแก่ฝ่ายของตน การทั้งหมดนี้มีไว้ว่าการ โฆษณาชวนเชื่อจะเป็นไปตามหลักวิชา และกฎเกณฑ์แค่เป็นไปในเชิงเทคนิคหรือศิลปะมากกว่า ทั้งนี้เพราะคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ตน หรือพวกของตนจะพึงได้รับ

11.2 การกำหนดนิยามหรือความหมายของการ โฆษณาชวนเชื่อ ถือว่าการ โฆษณาชวนเชื่อ นั้นเป็นวิธีการ เสนอข้อเท็จจริงแก่ประชาชนผู้เป็นกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ยอมรับข้อเท็จจริงนั้น ๆ โดยถือว่า เป็นการ เสนอข้อเท็จจริง ซึ่งอาจจะจริงหรือที่อ้างถึงมาหรือ เสนอความคิดเห็น ในทางที่จะให้ผู้อื่นคล้อยตามความคิดเห็นหรือการกระทำทางที่เป็นประโยชน์แก่ตน ซึ่ง ถือว่าเป็นเป้าหมายของการ โฆษณาชวนเชื่อ ซึ่งนอกจากจะเป็นการ เสนอข้อเท็จจริงแล้ว ยัง เป็นการหาพวกพ้องหรือแนวร่วมอีกด้วย ในขณะที่เดียวกัน ก็เป็นวิธีการ เข้าไปเกี่ยวข้องกับค้ำ การมีส่วนร่วมกับการ เข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับประชาชนด้วยเทคนิคบางอย่างของการ โฆษณาชวนเชื่อ

ในสมัยปัจจุบัน มีการจำแนกนิยามของการ โฆษณาชวนเชื่อออกไปในลักษณะต่าง ๆ คือ การใช้เป็นสัญลักษณ์อันจะสามารถบ่งบอกให้รู้ถึงสัญลักษณ์นั้น ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อฝ่าย ตนหรือมีวัตถุประสงค์เข้าข้างตนหรือพรรคพวกของตน เป็นการ ใช้เพื่อให้ประจักษ์แจ้งว่ามีความ เทียงตรง ไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อันทำให้เห็นว่าการ โฆษณาชวนเชื่อ เป็น ปรัชญาการที่เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ได้สำหรับคนทั่ว ๆ ไปในด้านต่าง ๆ แม้ในการเผยแพร่ลัทธิ ความเชื่อหรือความคิดเห็นด้วยกลอุบายต่าง ๆ เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้เห็นคล้อยตาม

11.3 การ โฆษณาชวนเชื่อมีความสำคัญไม่น้อย โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันอันเป็นสังคม ข่าวสาร หรือสังคมที่มีความหลากหลายด้านข่าวสาร เมื่อเป็นเช่นนี้การ โฆษณาชวนเชื่อจึงเข้า มามีบทบาทในสังคมมาก โดยเป็นวิธีการหาแนวร่วมในสังคมจากมหาชนในลักษณะของการ ทำตัวให้เข้ากับสังคมได้ เป็นวิธีการกระจายความคิดหรือมติให้ผู้อื่นได้ทราบความประสงค์ที่ ตนต้องการ การปลุกฝังค่านิยม การสร้างทัศนคติเพื่อโน้มน้าวชวนยอมรับ จึงมีความจำเป็นต้อง ใช้การ โฆษณาชวนเชื่อมาก เพื่อให้วัตถุประสงค์ที่ต้องการ เผยแพร่ เป็นที่ยอมรับของมหาชน

ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง กิจการค้าขาย มหาชนสัมพันธ์ที่มาในรูปของสมาคมทางอาชีพก็ ศักยภาพแรงงานก็ดี แม้กระทั่งกิจการทางศาสนา ต่างล้วนต้องอาศัยการโฆษณาชวนเชื่อทั้งสิ้น เพราะเป็นเทคนิค และเป็นศิลป์ที่ถูกนำมาใช้ในกิจการตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายดังกล่าวแล้ว

11.4 ดังได้กล่าวแล้วว่า สังคมทุกสังคมมีความจำเป็นบางอย่างบางประการที่จะต้องอาศัยการโฆษณาชวนเชื่อ เพราะเป็นวิธีการกระจายหรือแพร่ทัศนคติ ตลอดจนการปลูกฝังค่านิยมต่าง ๆ การอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากในรูปของสังคม แม้จะมีการกระจายออกไปในลักษณะของต่างคนต่างอยู่ โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายตรงกัน มีการติดต่อกันโดยอาศัยสื่อที่เป็นทางการอันเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในรูปของทุติยภูมิ อันเป็นลักษณะของมหาชนกิติ ถือเป็นเรื่องการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเมืองหรือสังคมอุตสาหกรรม ในสภาพสังคมเช่นนี้ การโฆษณาชวนเชื่อจึงมีความจำเป็นมาก ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ และวัตถุประสงค์บางอย่าง เพื่อให้เห็นความจำเป็นดังกล่าวนี้ จะขอล่าวถึงบางประการคือ ความจำเป็นต่อรัฐ อันถือว่าเป็นความจำเป็นอย่างหนึ่งของผู้บริหารรัฐในรูปของรัฐบาล เพราะรัฐนั้นเป็นที่รวมของชนกลุ่มต่าง ๆ เป็นที่รวมของชนหลายเผ่าพันธุ์ หลายชั้นชน ตลอดจนมีการแบ่งกลุ่มชุมชนออกตามประเภทแห่งวัฒนธรรมที่ปรากฏในรูปของชนประเภท ศาสนา เป็นต้น

ยังมีความจำเป็นอีกประการหนึ่งที่น่าจะมีความสำคัญสำหรับการโฆษณาชวนเชื่อก็คือ ความจำเป็นต่อบุคคล ตามปกติแล้วการโฆษณาชวนเชื่อ ส่วนใหญ่มักจะไม่มีอำนาจในการควบคุมปัจเจกบุคคลได้ แต่อาจดำเนินไปในทิศทางที่ปัจเจกบุคคลกำหนดให้ได้ หากพิจารณาตามเกณฑ์นี้ จะเห็นว่า ปัจเจกบุคคลจะเป็นผู้กำหนดทิศทางของการโฆษณาชวนเชื่อ ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละคนต่างมีทัศนคติและการตัดสินใจของตนเองตามวัตถุประสงค์ของปัจเจกบุคคล การที่การโฆษณาชวนเชื่อจะมีความจำเป็นต่อบุคคลเพียงใด จึงขึ้นอยู่กับสถานะของแต่ละบุคคลที่ต่างมีวัตถุประสงค์ตามที่ตนเองตั้งเป้าหมายเอาไว้ ซึ่งจะปรากฏใน 2 ลักษณะด้วยกันคือ สถานะของผู้รับอิทธิพล การโฆษณาชวนเชื่อ คือการโฆษณาชวนเชื่อมีอิทธิพลเหนือบุคคลและสถานะของผู้ใช้การโฆษณาชวนเชื่อ คือบุคคลมีอิทธิพลเหนือการโฆษณาชวนเชื่อ สามารถใช้การโฆษณาชวนเชื่อไปใช้ในรูปแบบและทิศทางต่าง ๆ ตามที่ต้องการได้

11.5 การโฆษณาชวนเชื่อ มีการนำวิธีการต่าง ๆ มาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคนิคการโฆษณาชวนเชื่อ เพราะถือว่าเป็นวิธีการที่จะปลุกเร้าและสร้างความสนใจมาก ซึ่งเป็นการใช้วิธีการโฆษณาชวนเชื่อให้เกิดผลต่อผู้ใช้ และผู้รับสามารถเข้าใจได้เป็นอย่างดี จัดว่าเป็นการใช้การโฆษณาชวนเชื่ออย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ เช่นการให้สัญญาตามลักษณะของผู้ที่รับสัญญา เช่นนั้น การใช้ด้อยค่า การใช้คำที่มีลักษณะเชื่อมโยง เป็นต้น และการใช้เทคนิคการโฆษณาชวนเชื่อยังเป็นวิธีการใช้ที่เหมาะสมและถูกกาลสมัยอีกด้วย

11.6 ในการโฆษณาชวนเชื่อ ยังมีการนำหลักการโฆษณาชวนเชื่อมาใช้อีกมากมาย ซึ่งเป็นหลักการที่ถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ในการกระจายแนวความคิดและทัศนคติอันเป็นแนวหนึ่งในการเปลี่ยนอุดมการณ์ของคนโดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงความเป็นจริงหรือความถูกต้อง ซึ่งเป็นหลักการต่าง ๆ เหล่านี้มักจะถูกนำมาใช้มากมาย ในที่นี้จะขอนำมากล่าวโดยย่อบางเรื่อง พอเป็นตัวอย่าง เช่นการ พูดเกินความเป็นจริง อันเป็นวิธีการหนึ่งของการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังหรือรับสาร เกิดความเห็นคล้อยตามและรับรู้ด้วยความยินดี ตามหลักการโฆษณาชวนเชื่อ นั้นไม่จำเป็นต้องพูดความเป็นจริงเสมอไป อะไรก็ตามที่สามารถจูงใจให้ผู้ฟังยอมรับได้ ก็สามารถนำมาใช้ได้ การ พูดยกตนข่มท่าน ก็เป็นวิธีการหนึ่ง เพราะเป็นวิธีการยกย่องตนเอง ในขณะที่ข่มขู่หรือกดขี่ผู้อื่นไปด้วย การหา ลักษณะส่วนตัวของฝ่ายตรงข้ามมาประจาน ข้อนี้ส่วนใหญ่จะย่ำที่ลักษณะเฉพาะตัวอันเป็นความเสียหายหรือความบกพร่องส่วนตัวของผู้อื่น ซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามกับตนมาประจาน เพื่อให้เป็นที่รู้และเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป การโฆษณาชวนเชื่อ นั้นบางครั้งอาจใช้วิธีการเพื่อหวังผลบางอย่าง สำหรับตนเองหรือฝ่ายของตน การ กล่าวขยอของลับหลัง อันเป็นลักษณะของการพูดฟากไปถึงผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ หรือยอมรับของคนทั่วไปให้ได้รับทราบ อันเป็นการสั่งฟากและอาจก่อให้เกิดขอเป็นอย่างมาก เพราะผู้ที่ถูกกล่าวถึงเป็นที่เคารพนับถือและยอมรับของคนส่วนมาก และทำให้บุคคลเหล่านั้นยอมรับไปด้วย นอกจากนี้หลักการโฆษณาชวนเชื่อ ยังมีการใช้สัญลักษณ์ที่สามารถเปรียบเข้ากับอารมณ์ของผู้รับสาร ในรูปต่าง ๆ เช่น การใช้รูปภาพ การใช้ธงประจำกลุ่ม เป็นต้น บางครั้ง มีการใช้คำพูดที่มีลักษณะซ้ำ ๆ ซาก ๆ หรือ ใช้วิธีการพูดกระแนะกระหน เพื่อให้เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้ง หรือเกิดความหราบซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ มีการใช้คำพูดเสียดเสียด

หรือทุกเสียดสี อันเป็นการสะทกใจ ผู้รับฟังทางอ้อมและโดยการล้อเลียน เพื่อไม่ให้เกิดความ
รู้สึกละอายและความสะเทือนใจ การใช้ประเด็นง่ายเกินความเป็นจริง ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งโดย
การใช้ถ้อยคำที่ง่าย ๆ พื้น ๆ อันมีนัยเป็นที่รู้ ๆ กัน อาจจะเป็นลักษณะการพูดประชดประชันก็
เป็นได้ นอกจากนี้มีการใช้คำหึงเพยและคำที่พูดกันจนติดปาก อันเกิดจากความเคยชินหรือความ
คล่องปาก เพื่อให้ผู้รับสารสามารถนำไปใช้และดึงจิตบังใจของประชาชนในสังคมนั้น ๆ การ
อิงประเพณี ก็เป็นวิธีการหนึ่งของการโฆษณาชวนเชื่อ โดยอิงประเพณีที่สังคมนั้น ๆ ยอมรับ
กันอยู่ เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นต่อมหาชนว่ายังมีความมั่นคงอยู่กับขนบธรรมเนียมและประเพณี
การประกาศให้การสนับสนุนอย่างเปิดเผยในหมู่ประชาชนด้วยกัน เป็นวิธีการให้การสนับสนุน
กิจการใด ๆ อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคมอย่างเปิดเผย เพื่อให้เป็นที่ปรากฏและยอมรับ
ในหมู่มหาชนทั่วไป การหานายชัยชนะของฝ่ายตน เป็นวิธีการสร้างความหวังเพื่อให้เกิดกำลังใจ
สำหรับมหาชนที่เป็นฝักฝ่ายหรือพรรคพวกเดียวกัน อันเป็นการปลุกกำลังใจอย่างหนึ่ง การใช้
ดนตรี รูปภาพ เป็นต้น เพื่อให้เกิดความสะเทือนอารมณ์อย่างสูง โดยการใช้สื่อบางประเภท
ที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคม เช่นดนตรีที่เราอารมณ์ผู้ฟัง ภาพยนตร์ รูปภาพเหตุการณ์สำคัญ ๆ
เพื่อให้ผู้ดู ผู้ฟัง เกิดความสะเทือนอารมณ์ การเยาะเย้ยที่คู่แข่งขึ้นกับฝ่ายของตน อันเป็น
การดูหมิ่นดูแคลนความคิดเห็นของฝ่ายตรงข้ามให้ฝ่ายที่เป็นพรรคพวกของตนเกิดอารมณ์คล้อย
ตาม วิธีการเช่นนี้ไม่จำเป็นต้องใช้ความเป็นจริงเสมอไป อาจจะใช้วาหะหรือการตีฝีปากด้วย
หลักวิทยาศาสตร์ก็ได้ หลักการต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้เห็นว่า การโฆษณาชวนเชื่ออันมีความหลากหลาย
หลายค่านการสรรหากฎเกณฑ์อันเป็นหลักการมาใช้ หากพิจารณาให้ซึ่งแล้วจะเห็นว่าหลักการ
ต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วเป็นหลักการเพื่อความได้เปรียบของฝ่ายตน โดยไม่จำเป็นต้องใช้
ข้อเท็จจริงเสมอไป การกระทำใด ๆ ก็ตาม หากสามารถทำให้ฝ่ายของตนได้รับผลประโยชน์
แล้ว ก็จะมีแรงกระทำการนั้น ๆ โดยรวดเร็ว โดยไม่คำนึงถึงคุณธรรมหรือจริยธรรมอย่าง
ใด ๆ ทั้งนี้เนื่องจากการยึดผลประโยชน์ที่ตนและฝ่ายของตนจะพึงได้รับนั่นเอง แต่อย่างไรก็
ตามการนำหลักการต่าง ๆ ของการโฆษณาชวนเชื่อดังกล่าวเหล่านี้ไปใช้ แม้จะยึดถือผลประโยชน์
ของฝ่ายตนก็ตาม แต่ควรคำนึงถึงกาลละและเทศะและความเหมาะสม เพราะบางครั้ง
อาจก่อผลร้ายให้กับฝ่ายตนได้ ทั้งนี้เนื่องจากการทุกอย่างสามารถก่อให้เกิดคุณประโยชน์
แต่ในขณะเดียวกัน หากผิดจังหวะอาจก่อโทษให้ก็ได้

11.7 ตามหลักการทั่ว ๆ ไป การโฆษณาชวนเชื่อจะมีประสิทธิภาพหรือจะมีผลมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับกระบวนการบางอย่างของมันเอง ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ เหล่านั้น วิธีการโฆษณาชวนเชื่อ จัดเป็นกระบวนการหนึ่ง ซึ่งถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการนำไปใช้เพื่อผลที่ต้องการ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีองค์ประกอบที่จะชอนำมากแล้วโดยย่อพอเป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อการสืบค้นต่อไป โดยมีขั้นตอนที่จะชอกกล่าวโดยสังเขป คือ วิธีการโฆษณาชวนเชื่อ นั้นเป็นการนำเอากลยุทธ์หรือกลวิธีบางอย่างมาใช้เพื่อที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพหรือบรรลุผลในการโฆษณาชวนเชื่อ เป็นวิธีการนำมหาชนตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ ส่วนการที่มหาชนจะให้ความสนใจมากน้อยเพียงใดนั้น เป็นเรื่องที่มหาชนจะตัดสินใจเอง เป้าหมายของการโฆษณาชวนเชื่อ เป็นวัตถุประสงค์ของการดำเนินการโฆษณาชวนเชื่อ การที่จะบรรลุเป้าหมายได้มากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับ วิธีการโฆษณาชวนเชื่อ ที่มหาชนจะให้ความเชื่อถือ ทั้งนี้ เพราะการตั้งเป้าหมายนั้น เป็นการกำหนดจุดมุ่งหมายสูงสุดของการดำเนินการที่จะให้เป็นที่ยอมรับของมหาชน การที่มหาชนจะให้ความเชื่อถือ และยอมรับมากน้อยเพียงใดจึงถือว่าเป็นเป้าหมายของการโฆษณาชวนเชื่อ ดังนั้น มหาชนจึงเป็นเป้าหมายสูงสุดของการโฆษณาชวนเชื่อดังกล่าวแล้ว การจับประเภทวิธีการโฆษณาชวนเชื่อ การโฆษณาชวนเชื่อ นั้น มีวิธีการต่าง ๆ มากมาย มีความหลากหลายออกไป ตามประเภทที่จะจำแนกออกไปตามที่บรรดานักวิชาการทั้งหลายท่านจัดไว้ ในที่นี้จะชอนำวิธีการของ Leonard Broom & Philip Selznick ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปมาอธิบายประกอบการศึกษา ดังนี้

วิธีการโฆษณาชวนเชื่อตามทัศนะของ Broom & Selznick จัดไว้มี 6 ประการด้วยกันคือ ประการแรกเป็นวิธีการโฆษณาชวนเชื่อที่ สร้างความสนใจ อันเป็นการใช้กลวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะให้มหาชนเกิดความสนใจและยอมรับ มีการใช้วิธีการต่าง ๆ มากมาย ที่คิดว่าจะสามารถเอื้อประโยชน์ให้ก็นำมาใช้ทุกอย่าง และในการโฆษณาชวนเชื่อ นั้น จะพยายามสอดแทรกเรื่องที่เกี่ยวข้องให้เข้ากับค่านิยม ทัศนคติ และสัญลักษณ์ที่มีอยู่ในสังคมนั้น อันเป็นวิธีการนำทรัพยากรที่มีอยู่แล้วมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการโฆษณาชวนเชื่อ เช่น การใช้คำพูดไพเราะระรื่นหู การอ้างอิงบุคคลสำคัญมาเป็นพรรคพวก เป็นต้น นับว่าเป็นวิธีการโฆษณาชวนเชื่อทั้งสิ้น วิธีการโฆษณาชวนเชื่อบางอย่างมี เอกลักษณ์และวัตถุประสงค์คลุมเคลือ คือไม่กระจ่างแจ้ง แม้จะพยายามทำให้วัตถุประสงค์และการโฆษณาชวนเชื่อสัมพันธ์กับความสำคัญหรือความสนใจของชุมชนนั้น โดยให้มีความสอดคล้อง และสามารถเข้ากันได้ก็ตาม ซึ่งวิธีต่าง ๆ เหล่านี้

ส่วนใหญ่แล้วมักจะประสบกับความล้มเหลว เนื่องจากวิธีการโฆษณาชวนเชื่อดังกล่าวนี้เอง มีการเพิ่มความวิตกกังวลให้กับฝ่ายตรงข้าม ซึ่งก็จัดเป็นวิธีการหนึ่งที่สร้างความวิตกกังวล ความกลัวให้เกิดขึ้นกับฝ่ายตรงข้าม บางครั้งวิธีการเช่นนี้อาจทำให้สติปัญญาของคนเสื่อมลง ได้ เนื่องจากแนวความคิดที่มีเช่นนั้น เป็นไปในแนวลบ คับแคบไม่กว้างขวางเท่าที่ควร การแสดงความเข้มแข็ง เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่บรรดานักโฆษณาชวนเชื่อทั้งหลายมักไม่สนับสนุนและส่งเสริมความอ่อนแอ ทั้งนี้เนื่องจากความเข้มแข็งนั้นเป็นเครื่องแสดงให้เห็นพลังที่ช่วยเสริมกำลังใจได้เป็นอย่างดี การคัดการแข่งขัน เป็นวิธีการกำจัดคู่แข่งชั้นที่สำคัญมากวิธีการหนึ่ง ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามได้รับข้อมูลที่ถูกต้องบางอย่างบางประการ อันจะสามารถนำไปเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างกันได้

จากที่กล่าวมาแต่ต้น จะเห็นว่าวิธีการโฆษณาชวนเชื่อเป็นวิธีการหนึ่งในการเสนอแนวคิดหรืออุดมการณ์สู่มหาชน เพื่อให้มหาชนยอมรับโดยปราศจากการพิจารณาไตร่ตรองและหันมาร่วมแนวคิดหรืออุดมการณ์เป็นฝ่ายเดียวกันดังกล่าวดังกล่าวแล้ว

11.8 จากที่กล่าวมาแต่ต้นจะเห็นว่าวิธีการโฆษณาชวนเชื่อ นั้น มีกลไกและเทคนิคมากมาย เมื่อเป็นเช่นนี้การโฆษณาชวนเชื่อจึงเป็นศิลปะประการหนึ่งในการนำเทคนิคการโฆษณาชวนเชื่อ มาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายและเพื่อให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์และเป็นประโยชน์อย่างทั่วถึง จึงได้มีข้อกำหนดการโฆษณาชวนเชื่อขึ้นมาและมีแนวโน้มการนำมาใช้กันต่าง ๆ ข้อกำหนดนี้เป็นเรื่องที่น่าศึกษามาก เพราะอาจใช้เป็นวิธีการควบคุมการโฆษณาชวนเชื่อให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ควรได้ อันจะเป็นประโยชน์ทั้งผู้ใช้และผู้รับ ข้อกำหนดความพิศนะของ Horton & Hunt เห็นว่า

การโฆษณาเป็นการแข่งขันประการหนึ่งในการหาพวกพ้อง การจะมีพวกพ้องหรือสมัครพรรคพวกได้นั้น จำเป็นต้องมีวิธีการที่จะจูงใจให้ประชาชนมีความนิยมชมชอบและมาเป็นพรรคพวก การแข่งขันจึงเป็นวิธีการสู้กันเพื่อหวังชัยชนะ ซึ่งผลจะออกมาอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับวิธีการที่ใช้ว่าจะถูกใจหรือเป็นที่ยอมรับของสังคมมากน้อยเพียงใด ความน่าเชื่อถือของผู้โฆษณาชวนเชื่อเป็นข้อกำหนดที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะเป็นการยอมรับของผู้พบเห็น หรือผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตัว การเข้าใจผิดของผู้รับสาร เป็นผลจากการรับทราบจากการโฆษณาชวนเชื่อที่เน้นการบิดเบือนข้อเท็จจริง อันทำให้ผู้รับสารเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากความ

เป็นจริง จากสภาพการณ์นั้น ๆ ความเชื่อถือและค่านิยมของผู้รับสาร เป็นเรื่องเกี่ยวกับค่านิยม และคุณค่าของผู้รับสารนั้นคือผู้รับสารอยู่ในสถานภาพเช่นใด เพราะสถานภาพของผู้รับสารนั้น จะสามารถใช้เป็นเกณฑ์วัดความน่าเชื่อถือการโฆษณาชวนเชื่อได้เป็นอย่างดี การไหลบ่าและ แนวโน้มทางวัฒนธรรม อันเกิดจากอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของกลุ่มอื่น ไหลบ่าเข้ามาครอบงำวัฒนธรรมที่มีอยู่ดั้งเดิม และประชาชนในสังคมนั้น ๆ ยอมรับ การโฆษณาชวนเชื่อ อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่จะเป็นตัวกำหนดแนวโน้มทางวัฒนธรรมแพร่หรือขยายตัวออกไปเร็วหรือช้า อย่างไรก็ดี ข้อกำหนดการโฆษณาชวนเชื่อถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง เพราะถือว่าเป็นตัวการทำให้รัฐกฎเกณฑ์และเข้าใจกลไกการโฆษณาชวนเชื่อ และใช้เป็นตัวควบคุมการโฆษณาชวนเชื่อได้อีกด้วย

ส่วน J.S. Roucek & R.L. Warren ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับข้อกำหนดการโฆษณาชวนเชื่อไว้หลายประการด้วยกัน จะขอนำมากล่าวโดยย่อคือ ความคล่องตัวการติดต่อบรรณการ เป็นข้อกำหนดที่มหาชนโครับมาและนำมาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความแตกต่างของการโฆษณาชวนเชื่อ นั้น ๆ การศึกษา เป็นวิธีการหนึ่งในการทำความเข้าใจแจ่มแจ้งจากประสบการณ์จากการโฆษณาชวนเชื่อ จนเป็นการรู้อึ้ง และสามารถตัดสินใจที่จะกระทำกรอย่างใดอย่างหนึ่งตามความพอใจของตน จารีตที่เคยประพฤติสืบต่อกันมา เป็นวิธีการหนึ่งในการพิจารณาข้อกำหนดการโฆษณาชวนเชื่อ นั้น ๆ ว่าเข้ากับจารีตที่สังคมนั้น ๆ เคยประพฤติปฏิบัติกันมาหรือไม่ และยังสามารถใช้เป็นเกณฑ์การตัดสินใจว่าจะรับหรือไม่รับ การโฆษณาชวนเชื่อโต้แย้ง เป็นวิธีการหนึ่งในการระงับยับยั้งการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อไม่ให้พะลังและไหลบ่าเข้ามาสู่มหาชน อันอาจนำไปสู่ความขัดแย้งกับการกระทำที่มีอยู่เดิม และการตรวจสอบข่าวสาร เป็นวิธีการหนึ่งในการหาข้อเท็จจริงจากการโฆษณาชวนเชื่อ วิธีการนี้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่รัฐบาลของรัฐเป็นผู้ดำเนินการ และโดยการตรวจสอบข่าวสารนี้ จะใช้เป็นเครื่องมือในการพิจารณาข้อกำหนดการโฆษณาชวนเชื่อได้เป็นอย่างดี

ข้อกำหนดต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วเหล่านี้ เป็นวิธีการที่จะใช้เป็นเกณฑ์พิจารณา แต่อย่างไรก็ดีข้อกำหนดเหล่านี้หากมหาชนโคมีการศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ก็จะสามารถทำความเข้าใจและควบคุมได้

12.1 ในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นสังคมที่พัฒนาแล้ว มีสภาพเป็นสังคมเมืองหรือสังคมอุตสาหกรรม จะเป็นสังคมที่รวมของคนที่มาจากภูมิภาคต่าง ๆ สภาพสังคมจึงเป็นที่รวมชนต่างวัฒนธรรม หรือเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางอนุวัฒนธรรม คนเหล่านั้นต่างรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน มีความเป็นอยู่เป็นระบบตามอิทธิพลของสภาพแวดล้อม มีระเบียบแบบแผนในการดำรงชีพ มีกฎเกณฑ์การดำเนินชีวิต เมื่อเป็นเช่นนี้สภาพสังคมจึงมีลักษณะความเป็นเอกภาพ ชาติความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของสมาชิก ต่างคนต่างกันร่นเพื่อ ความอยู่รอด จนบางครั้งบางคราวอาจทำให้บางคนละเมียดลงเลยที่สถานทางสังคม ทั้งนี้ เพื่อต้องการให้มีวิถีชีวิตที่ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่หรือดีขึ้นกว่าเดิม

12.2 ความเป็นไปของพฤติกรรมดังกล่าวนี้ แม้จะเป็นพฤติกรรมรวมหมู่รูปแบบหนึ่งก็ตาม ก็จัดเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม อันเป็นพฤติกรรมที่เป็นไปตามความเป็นจริงทางสังคม ลักษณะของสังคมจึงมีความหลากหลาย สังคมเองมีลักษณะแตกแยกเลื่อนลอย มีสภาพเป็นอนโม่ (anomie) มีสภาพเป็นภาวะออกหาก (alienation) มีความเคร่งเครียด คำนความ เป็นอยู่ อันทำให้จิตใจของสมาชิกตกอยู่ในภาวะวิกฤตหรือมีความเลื่อนลอยจากภาวะปกติของจิต

12.3 จากสภาพที่สังคมมีความไม่แน่นอนเช่นนี้เอง ที่เป็นตัวการทำให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลง และจัดระบบของการอยู่ร่วมกันของคนต่างวัฒนธรรม หรือจัดระบบของอนุวัฒนธรรมขึ้น นั่นคือการจัดระบบของการเป็นอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันให้มั่งคั่ง ระเบียบ กฎเกณฑ์มากขึ้น ทำให้เป็นสังคมที่มีความเป็นเหตุยภูมิมากขึ้น มีการวางกฎเกณฑ์แห่งการ เข้าหมู่ เข้าพวกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อที่จะทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีวิถีชีวิตที่ดีขึ้นกว่าเดิม อันเป็นเป้าหมายของชีวิตที่ทุกคนต้องการ และอาจจะเป็นวิถีชีวิตในสังคมที่มีความขัดแย้งกับค่านิยมทางสังคมที่มีมาแต่เดิมก็เป็นได้

12.4 พฤติกรรมดังกล่าวมาข้างต้นนั้น จัดเป็นขบวนการทางสังคมอันเป็นพฤติกรรมรวมหมู่รูปแบบหนึ่ง เป็นพฤติกรรมที่มีลักษณะในความพยายามร่วมกันที่จะนำระเบียบหรือกฎเกณฑ์ของชีวิตใหม่ ๆ มาใช้กำหนดระเบียบใหม่ของวิถีชีวิตขึ้นมา ตามเงื่อนไขอันเกิดจากความวุ่นวาย และมีพลังในการเคลื่อนไหวจากความไม่พอใจกับรูปแบบวัฏจักรชีวิตดั้งเดิมและปรารถนาแบบวิถีชีวิตใหม่ที่น่าจะดีกว่าเดิม จากสภาพดั้งเดิมที่ไม่มีอะไรเลยหรือจากสภาพนามธรรมมาสู่รูปธรรม

โดยการจัดตั้งเป็นองค์กรและมีรูปแบบ ศักยภาพธรรมเนียมและประเพณี และได้มีการก่อตั้งระบบภาวะผู้นำขึ้นมา มีการรู้จักแบ่งงานกันทำ มีการวางกฎเกณฑ์ของสังคม การสร้างค่านิยมของสังคมเหล่านี้ เมื่อมีการยอมรับและประพฤติปฏิบัติตาม จนเกิดความเคยชินจนเป็นวัฒนธรรมขึ้นมา

12.5 ขบวนการทางสังคมนั้น ถือว่าเป็นกิจกรรมที่เป็นทางการ เป็นกิจกรรมที่แตกต่างจากพฤติกรรมรวมหมู่ประเภทอื่น ๆ อันประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ๆ คือ ความเป็นทางการที่เป็นวงการภายในสูง มีแบบอย่างที่มีช่วงยาว อาจใช้เวลาหลายปี และพยายามสร้างรูปแบบองค์กรทางสังคมด้วยตนเอง ซึ่งถือว่าขบวนการทางสังคมนั้น เป็นองค์กรที่ยอมรับกันทั่วไปโดยมักปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สมาคม ชมรม มูลนิธิ เป็นต้น อันถือว่าขบวนการทางสังคมนั้น เป็นเมตทิคนส่วนมากพร้อมใจกันยอมรับโดยไม่มีการร้องขอ แต่ถือเป็นความสมัครใจยอมรับของประชาชนเอง ดังนั้น ขบวนการทางสังคมจึงเป็นมติและความเชื่อชุดหนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนที่ร่วมปฏิบัติตามหรือยับยั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือวัฒนธรรม อันเป็นอำนาจประการหนึ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งอำนาจนั้นอาจขึ้นอยู่กับความต้องการทางสังคมขั้นพื้นฐาน 2 ประการ คือ ปกป้องผลประโยชน์โดยไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปจากที่เป็นอยู่เดิม ในทำนองเดียวกันก็พยายามไม่ให้ผู้อื่นหรือกลุ่มอื่น ๆ มาช่วงชิงผลประโยชน์ที่กลุ่มจะพึงได้ และต้องการที่จะควบคุมผลผลิตจากแหล่งเศรษฐกิจ เพื่อไม่ให้แพร่ไปสู่แหล่งอื่น หรือไม่ให้เปลี่ยนแปลงจากเดิม แต่การทั้งหมดนี้จะบรรลุผลหรือถึงเป้าหมายได้ก็ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของสังคมเอง มิใช่เป็นความสามารถของคนคนเดียว หรือใครคนใดคนหนึ่งที่จะกระทำได้ตามลำพังในลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้เกิดภาวะผู้นำขึ้น

12.6 ลักษณะของพฤติกรรมของกลุ่มดังกล่าวนี้ มิใช่ว่าจะเป็นที่ยอมรับกันในลักษณะที่ว่า เป็นขบวนการทางสังคมเสมอไป มีพฤติกรรมรวมหมู่บางอย่างบางประการ หรือบางประเภทที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้ว ไม่อาจจัดเป็นขบวนการทางสังคมได้ แต่จัดเป็นเพียงกลุ่มกึ่งขบวนการ คือมีรูปแบบที่มีลักษณะตรงกับลักษณะของขบวนการเพียงบางประการเท่านั้น ไม่ตรงทั้งหมด คือยังคงลักษณะเฉพาะตัวของมันเองไว้ แม้จะนำมาใช้ก็ยังไม่อาจเปลี่ยนสภาพไปทั้งหมด เพราะยังมีสภาพที่มีลักษณะเฉพาะตัวอยู่ ซึ่งได้แก่

12.6.1 ขบวนการมวลชน เป็นขบวนการที่มีการแพร่ติดต่อทางสังคมในระหว่างผู้ร่วมเหตุการณ์เดียวกัน นั่นคือการเกิดความรู้สึกว่าคนที่อยู่ในเหตุการณ์เหล่านั้นคือพวกเรา คือตกอยู่ในสภาพเดียวกับเรา หรือพวกเดียวกับเราที่มีจำนวนแน่นอนที่ตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกัน

12.6.2 ผู้ติดตามหรือสาวกภาวะคือขบวนการของกลุ่มที่มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในด้านความมีใจต่อสิ่งนั้น ๆ รวมถึงการยกย่องบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ยอมรับนับถือสำหรับมหาชน ดังกรณีการให้ความสำคัญต่อผู้ที่ดำรงสถานภาพเยี่ยงวีรบุรุษ ผู้ติดตามหรือสาวกภาวะนี้ เป็นเพียงการรวมหมู่เพียงเล็กน้อยที่ได้มีการส่งเสริมเพียงบางสิ่งบางอย่างเท่านั้น เรื่องนี้จึงมักเป็นเรื่องที่หาได้ยาก เพราะเป็นศูนย์รวมอำนาจเข้ากับสังคมใหญ่ โดยสมาชิกต่างหาวิธีการเลียนแบบวีรบุรุษที่ตนชื่นชอบด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน แล้วเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างกัน นับเป็นวิธีการสร้างคนใดคนหนึ่งขึ้นมาเป็นผู้นำที่นำภัยของสรรพเสรีญ เพื่อให้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป โดยมีได้มีการบังคับหรือมีคตินิยมกันไว้วงหน้า ซึ่งเกิดจากความสมัครใจของสมาชิกเอง

12.6.3 ลัทธิขี้นุชาเป็นการรวมหมู่อีกประเภทหนึ่งในรูปของกลุ่มกึ่งขบวนการที่มีความต่อเนื่องของขบวนการทางสังคม โดยมุ่งสร้างความต้องการตามพฤติกรรมของบรรดาสมาชิก ซึ่งแต่ละประเภทอาจต้องการพฤติกรรมของสมาชิกที่อาจแตกต่างกันออกไป เฉพาะอย่างจากขนบธรรมเนียมทางสังคมที่เป็นหลักฐานมั่นคง เป็นกลุ่มคนที่รวมในกิจกรรมทางศาสนาที่แต่ละคนต่างให้ความเคารพเชื่อถือ พฤติกรรมรูปแบบนี้แม้จะรวมในสังคมเดียวกันก็ตาม แต่มีลักษณะโครงสร้างหลวม ๆ มักจะมีการถ่ายเทคั่นเสมอ และมักมีค่านิยมทางศาสนาที่ปฏิเสธโลกความจริงแล้ว ลัทธิขี้นุชานี้มักจะมีแตกต่างจากคตินิยมในลัทธิขี้นุชดั้งเดิม อันมีลักษณะที่มักจะขัดแย้งกับศาสนจักรหรือนิกายที่มีมาแต่เดิม ตามปกติแล้วขี้นุชจะมีองค์ประกอบที่กว้างขวาง และมีความเป็นทางการมากที่สุด โดยมักจะเป็นที่ยอมรับกันในฐานะที่เป็นองค์พิธีกรรมและการปฏิบัติทางศาสนา เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางพฤติกรรมโดยการบูชา หรือการเอาใจพระเจ้าของหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ

12.7 ในด้านแนวการศึกษาขบวนการทางสังคม ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่จะต้องทำความเข้าใจ และสร้างความกระจ่างในค่านิยมขบวนการทางสังคม ซึ่งมีความหลากหลายออกไปตามรูปแบบที่ได้มีการกำหนดไว้ ซึ่งมีอยู่หลายแนวด้วยกัน จะขอนำแนวของ H. Blumer มากล่าวพอเป็นแนวทางคือ

12.7.1 ขบวนการทางสังคมทั่วไปเป็นขบวนการขั้นพื้นฐานอันเป็นที่รู้และยอมรับกันทั่วไป ในรูปของขบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและค่านิยมทางสังคม ซึ่งอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยเป็นค่อยไป ตามอิทธิพลภายนอกหรือการปรับปรุงภายในสังคมเอง เพื่อความเหมาะสมหรือเพื่อความอยู่รอดในสังคม เพื่อวัตถุประสงค์บางประการในรูปของความ

สามัคคี การใช้เพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น

12.7.2 ขบวนการทางสังคมเฉพาะกิจ เป็นขบวนการเฉพาะทางที่ระบุหรือกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเพื่อการใดการหนึ่งโดยเฉพาะ อันเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบวิถีชีวิตให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งตรงข้ามกับที่เป็นอยู่เดิม

12.7.3 ขบวนการแสดงออก เป็นแนวการศึกษาขบวนการทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง เป็นขบวนการอีกรูปแบบหนึ่งที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ในขณะนั้น โดยการแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับระเบียบทางสังคม ขบวนการแสดงออกนี้ ส่วนมากจะเป็นขบวนการที่ปรากฏออกมาในรูปของขบวนการเฉพาะทาง เช่นขบวนการทางศาสนา เป็นต้น ส่วนใหญ่มักขึ้นอยู่กับ การปลุกฝัง และการคงสภาพของทัศนคติและค่านิยม โดยการยอมรับว่าสิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งเลอเลิศ

13. ในค่านิยมของขบวนการทางสังคม ถือว่าเป็นวิธีการดำเนินการอย่างหนึ่ง เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยมีการกำหนดหรือวางโครงการในการดำเนินการไปตามขั้นตอนประเภทต่าง ๆ นั่นคือ เป้าประสงค์ อันเป็นเรื่องบ่งบอกถึงจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ไม่เหมือนกันของขบวนการแต่ละประเภท คตินิยม เป็นเนื้อหาของขบวนการทางสังคมอีกประการหนึ่ง อันเป็นประมวลแนวคิดที่เป็นเป้าหมายแห่งการดำเนินการที่บรรดาสมาชิกถือเป็นจุดศูนย์กลางแห่งการกระทำ เป็นเนื้อหาสำคัญภายในขบวนการทางสังคมที่ทำให้ประชาชนได้เข้าใจเนื้อหาที่กำหนดไว้ให้แสดงออกด้วยตัวของมันเอง มีลักษณะทำหน้าที่คล้ายเป็นสื่อเชื่อมทางสังคมประเภทหนึ่ง เพื่อให้ประชาชนมาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน องค์การหรือการจัดระเบียบเป็นขบวนการอีกรูปแบบหนึ่งที่จำแนกความแตกต่างเฉพาะทางที่มีอยู่ในขบวนการต่าง ๆ ออกมาเป็นสัดส่วน โดยเฉพาะ โดยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ภายในส่วนรวมทั้งหมดยกให้กระทำหน้าที่ประสานกัน คือเป็นหน่วยงานที่มีการจัดระเบียบงานตามกระบวนการ กลวิธีหรือกลยุทธ์ เป็นอาการที่นำเอามาใช้กับขบวนการทางสังคม เพื่อการบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ จัดเป็นการกระทำอย่างหนึ่งด้วยวิธีการอันเจตนาฉลาดที่ประกอบด้วยไหวพริบและปฏิภาณ และมักเป็นการแสดงออกที่มีแนวโน้มที่ขึ้นอยู่กับความเชื่อถือในค่านิยมการศึกษา การเรียกร้องความเห็นใจหรือการขอร้อง เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งในการเรียกร้องความเห็นใจจากผู้อื่น ส่วนจะมีผลเช่นใดนั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะและวิธีการที่จะนำมาใช้

14. ขบวนการทางสังคม เป็นสภาวะรวมหมู่ซึ่งเป็นการกระทำที่มีความต่อเนื่องบางอย่าง ในชั้นที่จะส่งเสริมหรือยับยั้งการเปลี่ยนแปลงในสังคมหรือกลุ่มที่จัดเป็นหน่วยหนึ่งทางสังคม โดยจัดเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งในการปรับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ขบวนการทางสังคมจึงเป็นการแสดงออกที่ส่งเสริมนโยบายต่าง ๆ ตามที่สังคมต้องการ อันเป็นการสนองสังคม ขบวนการทางสังคมจึงเป็นการกระทำที่มีความต่อเนื่องในสังคมชั้นหนึ่งของกลุ่ม มีจุดหมายที่ค่อนข้างแน่นอน โดยสมาชิกต่างร่วมกันดำเนินการตามกำหนดการที่วางไว้ และมุ่งสู่การเปลี่ยนแปลงแบบอย่างของสถาบันสังคมที่เป็นอยู่ กรณีเช่นนี้พึงเข้าใจไว้ด้วยว่าการกระทำนั้นเป็นผลที่เกิดจากความพากันเฉพาะตัวของสมาชิกแต่ละคนที่ใช้ความสามารถเฉพาะตัวแสดงออกมาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวแล้ว อันอาจนำเข้าสู่วิถีชีวิตใหม่ ๆ ที่ดีขึ้นกว่าเดิม ตามอุดมการณ์หรือทัศนคติที่สร้างสำนักค่านิยมและอุดมการณ์อันสูงส่งและมุ่งมั่นต่อการกระทำนั้น ๆ และอาจถือว่าเป็นการรวมกลุ่มอันเป็นที่ยอมรับกันอย่างเป็นทางการ โดยใช้ความพยายามที่จะก่อให้เกิดหรือยับยั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งเป็นการแสดงออกพร้อมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนทั้งกลุ่มหรือสังคม เพื่อนำไปสู่เป้าหมายดังที่กล่าวมาแล้วแต่ต้น อันเป็นการทำให้ประชาชนต่างมีความพยายาม มีความเข้มงวด มีความมั่นคงที่จะยับยั้งการเปลี่ยนแปลงสังคม ดังนั้นขบวนการทางสังคมจึงเป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมที่เป็นการกระทำที่มีความต่อเนื่องในระดับหนึ่ง ๆ ของกลุ่มที่มีจุดหมายค่อนข้างแน่นอน โดยร่วมกันกระทำตามกำหนดการที่วางไว้และมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบอย่างของสถาบันสังคมที่เป็นอยู่ ดังกล่าวแล้ว

15. ขบวนการทางสังคม มีลักษณะและความเป็นไปต่าง ๆ ตามวัฏจักรชีวิตของสรรพสิ่งต่าง ๆ อันเป็นลักษณะที่เป็นไตรลักษณ์ตามหลักทางพุทธศาสนาเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ความเป็นวัฏจักรของขบวนการทางสังคม จึงมีสภาวะเป็นอนิจจังลักษณะ คือลักษณะไม่แน่นอน ไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบต่าง ๆ ตามสภาวะแห่งปรากฏการณ์ของมัน นั่นคือ

ประการแรก มีลักษณะของการเวียนว่ายตายเกิดตามขั้นตอนอันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนั้นจะมีเป็นระยะ ๆ ไป โดยจะเริ่มจากระยะของการก่อสภาพวุ่นวายทางสังคมอันเป็นลักษณะที่ผู้นำและผู้ดำเนินการตามจะมีภาวะความตึงเครียดไกลต่าง ๆ ทางสังคม อันจัดว่าเป็นความไม่เป็นระเบียบ ต่อไปมาสู่ระยะที่ยังไม่สามารถแก้ไขความตึงเครียดต่าง ๆ ได้ จะเริ่มเข้าสู่ขั้นตอนของความเป็นวิธีการอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป แม้จะเป็นความตื่นเต้น ความวุ่นวายก็ตาม จากนั้นพยายามสร้างกฎเกณฑ์ให้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปและ

ดำเนินการให้ถูกทิศทางให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์และจัดเข้าเป็นองค์การทางสังคม

ประการที่สองถือว่าขบวนการทางสังคมนั้นแม้จะแตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์และลักษณะต่าง ๆ ก็ตาม มันจะต้องเป็นไปตามลำดับ โดยเริ่มจากการเกิดความวุ่นวายขึ้นภายในสังคมเอง โดยสมาชิกต่างมีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไปเป็นฝักฝ่ายระหว่างกลุ่มแต่ละกลุ่ม กลุ่มใดเป็นที่ยอมรับมากกลุ่มนั้นจัดเป็นกลุ่มยอคนิยม ในระยะนี้จะมีปรากฏการณ์ต่าง ๆ โดยแต่ละคนจะมีส่วนร่วมกับความไม่พอใจในเหตุการณ์และก่อสร้างขบวนการขึ้นมา จะเกิดผู้นำในฐานะตัวแทนขึ้นมา และอาจนำไปสู่การปรับสภาพมวลชนให้เป็นไปตามปัญหาและแก้ปัญหาโดยเฉพาะได้ จากนั้น จะเกิดหน่วยงานที่เป็นทางการขึ้น จากทัศนคติของมวลชนต่าง ๆ และเกิดภาวะผู้นำขึ้นมาใหม่ จนสามารถนำขบวนการให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้ ต่อแต่นั้นอาจถือว่าขบวนการทางสังคมอาจบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ประการที่สาม อาจมีปรากฏการณ์บางอย่างเกิดขึ้นกับขบวนการทางสังคมได้ ในรูปของการรวมตัวกันเป็นกลุ่มก่อนเป็นสถาบัน มีการดำเนินการผ่านขั้นตอนต่าง ๆ คล้ายกับชีวิตมนุษย์ นั่นคือมีการผ่านขั้นตอนปฐมวัย จากการที่คนจำนวนมากประสบความพลัดพรากจากปัญหาต่าง ๆ และไม่สามารถแก้ปัญหาได้ จึงได้ก่อสร้างสถาบันอันเป็นการเริ่มต้นก่อสร้างขบวนการทางสังคมขึ้น จากนั้นจึงมีการรวมตัวกัน ภายที่จะมาเป็นหัวหน้ากลุ่ม พร้อมชี้แจงให้สมาชิกกลุ่มได้ทราบให้เป็นที่ยอมรับกัน ขั้นต่อไปเป็นเรื่องของการจัดระบบการรวมตัวกันให้มีสภาพเป็นสถาบัน อันจัดเป็นขั้นที่บรรลุเป้าหมายสูงสุด และมีความเป็นทางการที่เป็นแบบแผนและมีเหตุผล จนถึงสามารถเปลี่ยนแปลงระเบียบทางสังคมได้ เมื่อขบวนการได้ดำเนินการบรรลุเป้าหมายแล้ว อาจมีการแบ่งเป็นกลุ่มย่อย โดยแยกออกเป็นส่วน ๆ เพื่อให้สะดวกในการดำเนินการ ประการสุดท้าย ขบวนการทางสังคมอาจบรรลุวสานกาลได้ ในเมื่อไม่มีความจำเป็น หรือไม่เป็นที่ยอมรับกันในสังคม ซึ่งก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่การใด ๆ หากหมดความจำเป็นหรือไม่เป็นที่ยอมรับทางสังคมแล้ว อาจถึงกาลวสานได้ เพราะไม่มีผู้นำไปใช้

16. ในการศึกษาขบวนการทางสังคม ได้มีการจัดประเภทขบวนการทางสังคมออกไปเป็นรูปแบบต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินการข้างกิจการให้เป็นไปโดยคล่องแคล่วยิ่งขึ้น จะขอนำมากล่าวโดยย่อ ๆ ดังนี้

ขบวนการทางสังคมด้านปฏิบัติการ เป็นขบวนการประเภทแรกที่ถูกกล่าวถึงการเกิดขบวนการทางสังคมใหม่ ๆ อาจไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมที่ยึดติดอยู่กับค่านิยมเก่า ๆ ดังจะเห็นได้จากกรณีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมบางรูปแบบ ซึ่งมีบางอย่างเกิดความขัดแย้งกันช่วงวัยของสมาชิกในสังคมเอง ในบางขบวนการทางสังคม สมาชิกต้องการบำรุงรักษาการบางอย่างให้อยู่ในสภาพเดิม เพื่อค่านิยมบางอย่าง อันเป็นที่ยอมรับกันว่าดี มีประโยชน์ ในยุคนั้นสมัยนั้น ดังกรณีพฤติกรรมบางรูปแบบ ที่สมาชิกสังคมบางกลุ่มบางพวกไม่ประสงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็พยายามคงสภาพสิ่งนั้น ๆ ไว้ ในขณะที่เดียวกัน มีบางขบวนการอาจดำเนินการบางอย่างเพื่อให้กิจการนั้น ๆ ได้มีการปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้เหมาะที่จะอยู่ในสังคมได้ ขบวนการที่มีรูปแบบเช่นนี้ ส่วนใหญ่แล้วไม่กล้าคิดสิ่งที่จะกระทำการใด ๆ ที่รุนแรง เพราะเห็นว่าบางสิ่งบางอย่าง อาจนำไปใช้ในสังคมต่อไปได้ ก็พยายามเก็บบำรุงรักษาไว้ มีขบวนการทางสังคมบางอย่าง ที่ต้องการแสดงออกในทางตรงกันข้ามและรุนแรง เนื่องจากสมาชิกบางกลุ่มบางพวกมองเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องเป็นไปในลักษณะที่มีความรุนแรง และให้เป็นไปอย่างตรงข้ามกับขบวนการด้านอื่น ๆ ดังกล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ ยังมีขบวนการทางสังคมบางอย่างอื่น นอกเหนือจากขบวนการทางสังคมที่ได้อธิบายมาแล้ว คือ ขบวนการแสดงออก อันเป็นขบวนการที่แสดงออกถึงพฤติกรรมบางพฤติกรรม โดยอาศัยพฤติกรรมเก่าที่ดี พฤติกรรมที่สร้างรูปแบบใหม่ที่ดี อันเป็นขบวนการทางสังคมที่ต้องการให้พฤติกรรมบางรูปแบบปรากฏออกมา และเป็นที่นิยมยอมรับในสังคม เป็นต้น เช่นขบวนการทางศาสนาที่ต่อต้านสงครามก็ดี ขบวนการที่ต้องการให้เกิดสันติภาพก็ดี ต่างล้วนเป็นขบวนการแสดงออกทั้งสิ้น

17. ยังมีเรื่องเกี่ยวกับขบวนการทางสังคมอีกเรื่องหนึ่ง คือ หน้าที่ของขบวนการทางสังคม ซึ่งเป็นการกระทำหรือการแสดงออกในรูปของกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง ดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ อันสามารถก่อให้เกิดผลในภาวะสังคมในระบบอุตสาหกรรม โดยกระจายกันแพร่หลายออกไปในรูปแบบต่าง ๆ และสามารถใช้เป็นหลักประกันโดยให้การป้องกันอย่างเท่าเทียมกันแก่กลุ่มต่าง ๆ โดยทำหน้าที่ 3 ประการด้วยกัน คือ ประการแรก เป็น วิธีการไกล่เกลี่ย เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่ทำให้โอกาสแก่บุคคลผู้เป็นสมาชิกได้เข้ามาเป็นสมาชิกเพื่อมีส่วนร่วมในการประกาศแนวคิดของตนให้ปรากฏแพร่หลาย และในทำนองเดียวกันยังใช้เป็นการเข้าไปเกี่ยวข้องกับหรือแทรกแซงกิจการใดกิจการหนึ่ง เพื่อระงับกรณีเกิดข้อพิพาทหรือเกิดความขัดแย้งกันขึ้น

โดยการทำความเข้าใจกันให้แต่ละฝ่ายมีความคิดเห็นและการกระทำในรูปรอยเดียวกัน ก่อให้เกิดความสมานฉันท์ภายในกลุ่มขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจใด ๆ มาบังคับไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หน้าที่ประการที่สองก็คือความกดดัน เป็นภาวะที่เกิดจากปัญหาต่าง ๆ ที่อาจประทุหรือระเบิดขึ้นในเวลาใดเวลาหนึ่งได้ ซึ่งเป็นปัญหาหรือความขัดแย้งทางสังคม อันอาจทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคมขึ้น ปรากฎการณ์เช่นนี้อาจทำให้สังคมได้รับความเดือดร้อนจากปรากฏการณ์ดังกล่าวและปัจจัยแวดล้อมบางอย่าง บางประการ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อขจัดปัญหาดังกล่าวที่อาจเกิดขึ้น กลุ่มอาจสร้างความกดดันให้เกิดเงื่อนไขแก่ผู้รับผิดชอบสังคม คือรัฐหรือสถาบันของรัฐโดยมหาชนหรือคนกลุ่มหนึ่งใช้ความเพียรพยายามเรียกร้องให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลหรือรัฐบาลกระทำการในทางที่ตนต้องการ หน้าที่ประการที่สามคือ ความมีสำนึกรวมหมู่แจ่มแจ้ง นับเป็นหน้าที่ของขบวนการทางสังคมที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นวิธีการพัฒนาแนวความคิดของสังคม และนำแนวความคิดนั้นมาใช้ในการอภิปรายปัญหาต่าง ๆ ของสังคมเป็นวิธีการที่บรรดาสมาชิกต่างให้ความระมัดระวังและต่างมีความสนใจร่วมกัน พยายามสร้างความเข้าใจในเรื่องใด ๆ ให้เป็นไปในแนวทางตรงกัน ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการสร้างความเข้าใจร่วมกันของบรรดาสมาชิกของสังคมเอง ความมีสำนึกรวมหมู่นั้น ส่วนใหญ่มักจะเน้นหน้าที่ค้ำค้ำใดค้ำหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง คือจะเน้นเป็นเรื่อง ๆ ไป ส่วนจะเป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือค้ำค้ำใดค้ำหนึ่งนั้น ขึ้นอยู่กับค่านิยมที่ยอมรับกันขณะนั้น

18. ในเรื่องกรณีตัวอย่าง เป็นการยกขึ้นมาให้นักศึกษาเห็นวิธีการดำเนินการบางเรื่องบางอย่างของขบวนการทางสังคม เป็นวิธีการดำเนินการให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์เพื่อให้เป็นที่ยอมรับกันในสังคม นักศึกษาพึงอ่านและพยายามหาเหตุการณ์อื่น ๆ เข้ามาเทียบเคียง และศึกษาความเป็นทางการ หรือการยอมรับกันในสังคมในรูปแบบและลักษณะต่าง ๆ ผู้สนใจพึงศึกษาได้จากกรณีตัวอย่างนั้น